

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนบริเวณเขื่อนในประเทศไทย กรณีศึกษา: เขื่อนรัชชประภา อุทยานแห่งชาติเขาสก จังหวัดสุราษฎร์ธานี และเขื่อนศรีนครินทร์ อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี” มีเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะของนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแต่ละประเภท ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนในประเทศไทย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะของนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2546, หน้า 7) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ว่าเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาประสบการณ์ที่หลากหลายจากการเรียนรู้ หรือรับรู้ เป็นนักท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ สนใจ ใฝ่เรียนรู้ โดยถือว่าการเรียนรู้เป็นการสร้างคุณภาพ ประสบการณ์ชีวิตให้กับตนเอง เป็นผู้ซึ่งสนใจธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชน มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดี จำเป็นต้องมีการศึกษาถึงข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ของพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นๆ ก่อน เพื่อให้ประพฤติตัวในท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม ไม่ก่อผลกระทบต่อชุมชน และสภาพแวดล้อม นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศพึงปฏิบัติตามข้อกำหนด ข้อห้าม ภายใต้ขอบเขตที่เหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นๆ ความประพฤติของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีผลกระทบต่อ การดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเนื่องจากนักท่องเที่ยวบางส่วนมีพฤติกรรมในลักษณะเอาแต่ใจ บีบบังคับให้ท้องถิ่นสนองความต้องการของตนเองโดยไม่คำนึงถึงเงื่อนไขการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นหรือผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลง หลักที่กำหนดไว้เดิม จนเสียความเป็นตัวของตัวเองและสูญเสียหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปในที่สุด คุณภาพของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงนับว่ามีความสำคัญ เนื่องจากกระทบต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ทั้งทางตรงและทางอ้อมท้องถิ่นผู้จัดการท่องเที่ยวส่วนใหญ่พยายามควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว แต่มักประสบปัญหาความขัดแย้งและไม่สามารถสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ ส่วนใหญ่จึงเรียกร้องให้นักท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึก มีจรรยาบรรณท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูง มีการศึกษาและเตรียมตัวก่อนเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงมีความรู้และเข้าใจถึงเงื่อนไขการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ หากนักท่องเที่ยวมีความเข้าใจและเกิดความพึงพอใจ ชุมชนก็จะสามารถสร้างความเข้มแข็งโดยใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาได้ต่อไป (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545, หน้า 41, 47, 49 และ 81)

นำชัย ทนุผล (2542) กล่าวว่า เกณฑ์การพิจารณาความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นสามารถพิจารณาระดับความเข้มข้นได้จากปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ความสนใจในแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาจากประเภทและรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเที่ยว โดยให้ความสำคัญการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่ส่งเสริมความรู้ด้านการอนุรักษ์ การรักษาสีเขียวและสิ่งแวดล้อม และการสร้างความตระหนักในการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีระดับความเข้มข้นของความสนใจในการพิจารณา ดังนี้ คือ

1.1 สนใจแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น มีความสมบูรณ์หลากหลายซึ่งนักท่องเที่ยวต้องใช้ความตั้งใจในการท่องเที่ยว มีกิจกรรมที่แตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวแบบมวลชนตามประเพณีนิยม

1.2 มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เรียนรู้ สัมผัส และดูแลรักษาสภาพธรรมชาติและระบบนิเวศ เช่น การศึกษาธรรมชาติ การเดินป่า การดำน้ำดูปะการัง การดูนก หรือการส่องสัตว์ เป็นต้น

2) การเตรียมตัวก่อนเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรจะมีการเตรียมตัวดังนี้

2.1 มีการเตรียมตัวการศึกษาหาความรู้ โดยศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และ/หรือเข้ารับการอบรมก่อนการเดินทาง หรือโดยการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ก่อนการเดินทาง

2.2 มีการเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือในการท่องเที่ยวครบถ้วนด้วยตนเอง หรือตามคำแนะนำ โดยให้ความสำคัญในอุปกรณ์ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่ทิ้งให้เป็นขยะมูลฝอยในขณะท่องเที่ยว เช่น กระจกน้ำ กล่องอาหาร กล่องสองทางไกล ฯลฯ

3) การปฏิบัติตัวในระหว่างการท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวควรมีการปฏิบัติตน ดังนี้

3.1 ปฏิบัติตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ หรือที่เห็นสมควร

3.2 มีความกระตือรือร้นในการรักษาสีเขียวและสิ่งแวดล้อม

3.3 มีความสนใจใฝ่รู้ในระหว่างการท่องเที่ยว ให้ความสำคัญต่อข้อมูล กิจกรรมสื่อความหมาย หรืออื่นๆ ที่จะเสริมสร้างความรู้และความตระหนักที่ดี

3.4 มีความยินดีจ่ายเงินในการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม (เน้นการจ่ายทางตรงลงในพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น การบริจาค การจ่ายค่าบริการ และการส่งเสริมแนะนำ เป็นต้น)

3.5 สนใจเข้าร่วมกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

4) การปฏิบัติตนหลังการท่องเที่ยว หลังจากเดินทางกลับจากการท่องเที่ยวแล้ว นักท่องเที่ยวควรมีการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม ดังนี้

4.1 มีความรักและหวนแหนทรัพยากรที่ได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น หลังจากการท่องเที่ยว

4.2 มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

4.3 ช่วยสื่อ ขยาย เผยแพร่ข้อมูลที่ได้รับต่อผู้อื่น

กระบวนการวัดความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นสิ่งให้นักท่องเที่ยวสามารถใช้พิจารณาตนเอง เพื่อเพิ่มพูนและสร้างจิตสำนึกแก่ตนเอง อย่างไรก็ตามการบริการนำเที่ยวอาจใช้เกณฑ์ดังกล่าวในการส่งเสริมการขาย ยกย่องและสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพได้

จากแนวคิดและคำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่หลากหลายของเหล่านักวิชาการที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่ามีมิติมุมมองที่ทั้งมีความแตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน แต่ทั้งหมดต่างได้เน้นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก มีการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อมและการให้การศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง

เขาวลิต สิทธิฤกษ์ (2545, หน้า 41) กล่าวว่า นักท่องเที่ยวมีส่วนอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะของผู้ซื้อบริการ หากนักท่องเที่ยวไม่เข้าใจว่าควรปฏิบัติตัวในท้องถิ่นอย่างไร มีข้อห้ามอะไรบ้าง ก็อาจเกิดความขัดแย้งกับชุมชนในท้องถิ่นได้ ซึ่งนักท่องเที่ยวกับชุมชนควรปรึกษาหารือกันอย่างนุ่มนวลเพื่อหาข้อสรุปร่วมกันเพราะหากนักท่องเที่ยวเกิดความพอใจขณะที่ท้องถิ่นดำรงเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้ก็จะสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนต่อไป การท่องเที่ยวก็จะยังคงเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชุมชนนั้นได้ต่อไปนอกจากนี้ การเลือกตลาดหรือกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ไม่ก่อปัญหา มีความรู้ความเข้าใจข้อห้ามข้อบังคับของชุมชน ไม่เข้ามาแล้วก็เรียกร้องตามใจตนเองทุกอย่างก็นับว่ามีความสำคัญ เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่ไม่พึงประสงค์บางกลุ่มพยายามผลักดันให้ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่ตนเองต้องการ จนในที่สุดชุมชนอาจไม่เหลือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอีก

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538, หน้า 88) กล่าวถึงลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าจะต้องเป็นนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาหาความรู้และ ประสบการณ์ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 นักท่องเที่ยวแบบหัวกระติ (Hard-core nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้น ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าขณะที่เที่ยวชมธรรมชาติ

ประเภทที่ 2 นักท่องเที่ยวธรรมชาติแบบอุทิศตน (Dedicated nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้นเจาะจงไปเที่ยวสถานที่ ธรรมชาติโดยเฉพาะ เพื่อจะได้รู้ได้เข้าใจธรรมชาติ หรือประเพณีท้องถิ่น

ประเภทที่ 3 นักท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก (Mainstream nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่ชอบไปสถานที่แปลกๆ ที่ไม่เคยไปเคยไปมาก่อน เช่น ไปเยือนลุ่มน้ำเมซอน (Amazon) อุทยานนก อริลาในรวันดา (Rawanda Gorilla Park) หรือจุดหมายปลายทางอื่นๆ ที่เป็นการริเริ่มสำหรับโปรแกรมท่องเที่ยวพิเศษ

ประเภทที่ 4 นักท่องเที่ยวธรรมชาติตามโอกาส (Casual nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่บังเอิญต้องไปชมธรรมชาติ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมท่องเที่ยวที่ตนได้เลือกไป

ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

นิยามของคำว่าความยั่งยืน

หลักการของความยั่งยืน หมายถึง รูปแบบของสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยวรวมถึงการสร้างสมดุลที่เหมาะสมระหว่างรูปแบบทั้งสาม มิติเพื่อรับรองถึงความยั่งยืนในระยะยาว องค์การสิ่งแวดล้อมโลก (UNEP, 2009)

นิยามของคำว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การร่วมกันประกาศขององค์การการท่องเที่ยวโลกและสมาคมการท่องเที่ยวโลกในปี ค.ศ. 1995 ในระเบียบวาระการประชุมที่ 21 เรื่อง "อุตสาหกรรมการเดินทางและการท่องเที่ยว ต่อการพัฒนาความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม" ร่างประกาศฉบับนี้ใช้สำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยมีเค้าโครงหลักการดังต่อไปนี้

1. การท่องเที่ยวควรช่วยให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีและสามารถดำรงชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ
2. การท่องเที่ยวควรสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ การปกป้องและการฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยา
3. การปกป้องสิ่งแวดล้อมควรเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยว
4. การท่องเที่ยวควรได้รับการวางแผนในระดับท้องถิ่นและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

5. การท่องเที่ยวควรตระหนักและสนับสนุนความเป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรมและความน่าสนใจของประชาชนพื้นเมือง

6. ข้อตกลงระดับนานาชาติในการปกป้องสิ่งแวดล้อมควรได้รับการยอมรับในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

2.2 องค์การสิ่งแวดล้อมโลก (UNEP, 2009) ได้ให้นิยามของคำว่า “การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน” ไว้ดังต่อไปนี้

1. การใช้ทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อมให้ได้ประโยชน์สูงสุดโดยให้องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว การรักษากระบวนการพื้นฐานทางนิเวศวิทยาและการช่วยอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและชีววิทยา

2. การให้ความเคารพในสังคมทางวัฒนธรรมของชุมชนเจ้าบ้าน อนุรักษ์มรดกสิ่งปลูกสร้างและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตและค่านิยมประเพณีและการสนับสนุนในการสร้างความเข้าใจและการยอมรับในวัฒนธรรมอื่น

3. การมั่นใจในการพัฒนา การบริหารเศรษฐกิจในระยะยาว การจัดหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจสังคมให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดด้วยความเท่าเทียมกัน รวมถึงความมั่นคงในการจ้างงานและโอกาสในการได้รับรายได้และการบริการทางสังคมของเจ้าบ้านและการช่วยเหลือการบรรเทาความยากจน

นอกจากนี้คำว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนยังมีการให้ความหมายไว้โดย Commission for Environmental Cooperation (1999) ว่าเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยก่อให้เกิดผลลบน้อยที่สุดและสร้างประโยชน์ให้มากที่สุดต่อสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวิทยาโดยผ่านการวางแผนและการจัดการ

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการสนับสนุนการพัฒนาและการจัดการสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวที่จะเอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและช่วยปกป้องและส่งเสริมธรรมชาติและวัฒนธรรม (การท่องเที่ยวประเทศออสเตรเลีย Tourism Australia, 2010)

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการเติบโตที่สำเร็จในลักษณะที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ มรดกและศิลปะของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนยังหมายความรวมถึงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงการศึกษา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงชนบท (Edgell, 2006, 15&34) จากการศึกษาของเอดเจลล์ (Edgell, 2006) พบว่า ร้อยละ 40-60 ของนักท่องเที่ยวนานาชาติมีวัตถุประสงค์ในการเดินทางเพื่อการพักผ่อนกับธรรมชาติ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคืออุตสาหกรรมที่พยายามที่จะสร้างผลลบให้น้อยที่สุดกับสิ่งแวดล้อมและ

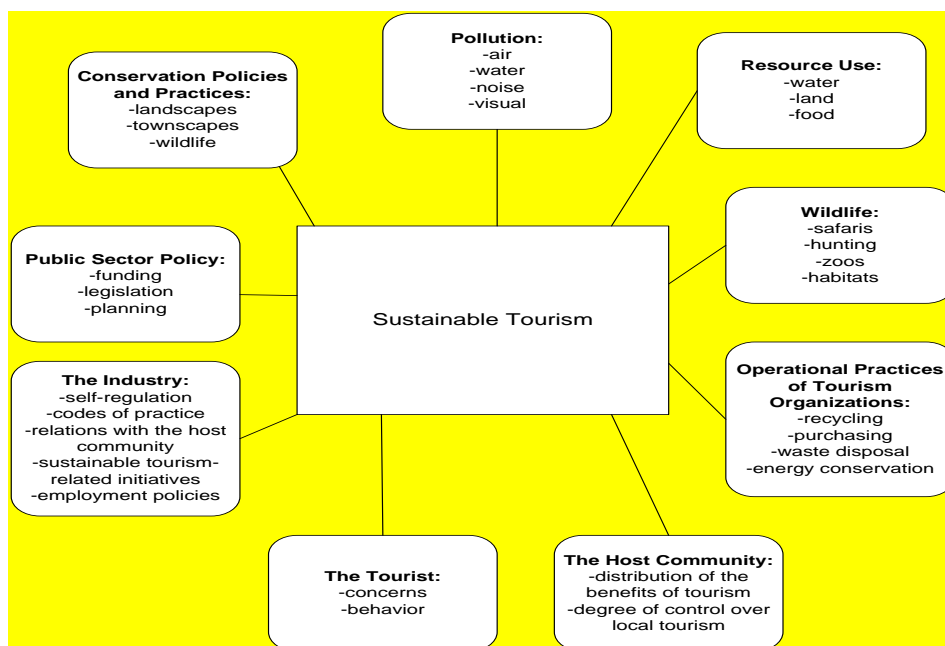
วัฒนธรรมท้องถิ่นขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างรายได้ การจ้างงานและการอนุรักษ์ระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทั้งระบบนิเวศวิทยาและวัฒนธรรม ดังนั้น กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจึงเป็นกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อทางลบน้อยที่สุดแก่สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของเจ้าบ้าน

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรในด้านเศรษฐกิจ สังคมและความต้องการด้านสุนทรียภาพขณะเดียวกันยังคงรักษาความบูรณาการของวัฒนธรรม กระบวนการนิเวศวิทยาขั้นพื้นฐาน ความหลากหลายทางชีววิทยาและระบบการส่งเสริมวิถีชีวิต หากแยกความหมายของคำว่าที่ยั่งยืนออกการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะหมายถึงกระบวนการ ซึ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านในปัจจุบันขณะที่ช่วยปกป้องและส่งเสริม ความต้องการในอนาคต องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2009)

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2009) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้าน ในปัจจุบันและช่วยปกป้องและส่งเสริมโอกาสในอนาคต นอกจากนี้จะเป็นรูปแบบของประเภทสินค้ามัน ยังหมายความรวมถึงลักษณะขั้นพื้นฐานของวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นรูปแบบทั้งหมดของการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าที่จะเป็นส่วนประกอบเพิ่มเติม วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคือการรักษาประโยชน์ทาง เศรษฐกิจและสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยวขณะเดียวกันเป็นการลดหรือบรรเทาผลกระทบที่ไม่ ต้องการที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทาง วัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสำเร็จได้โดยการสร้างความสมดุลให้มีความ ต้องการของนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว

อิคอมอส (ICOMOS, 2009) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า เป็นระดับของ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถรักษาไว้ในระยะเวลาอันยาวนานเนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวส่งประโยชน์ ต่อสิ่งแวดล้อมสังคม สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทาง วัฒนธรรมในพื้นที่ที่กิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้น

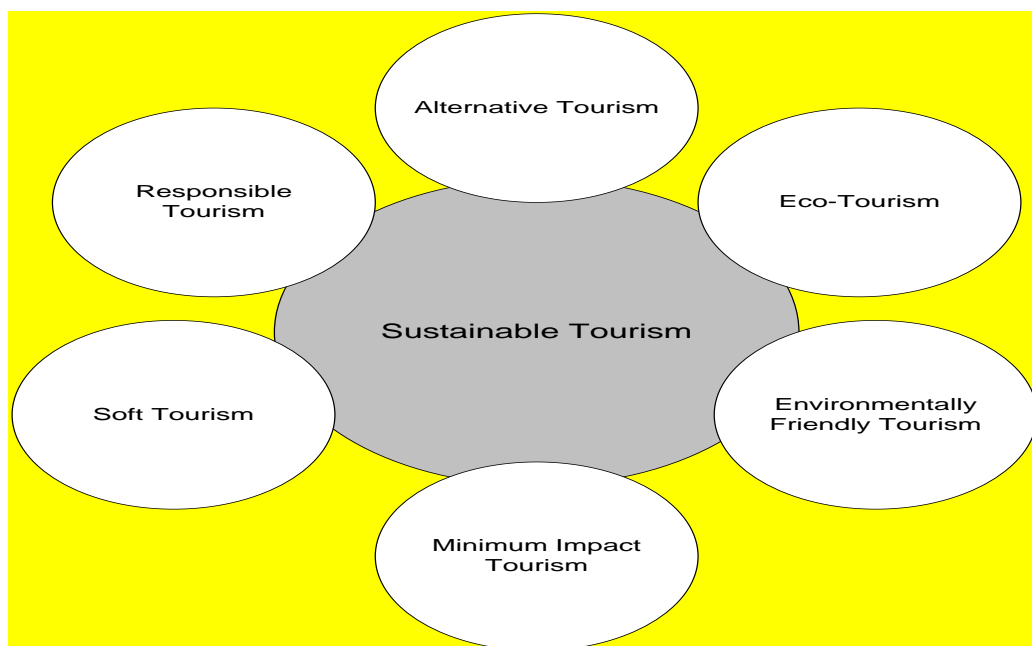
การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคือการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนต่อเศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อมซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมไม่ยั่งยืนและไม่ย้อนกลับ อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและ วัฒนธรรมของชุมชนเจ้าบ้าน (บีชและแชดวิกค์ Beech & Chadwick, 2009) สวาร์บรูค (Swarbrooke, 1999, p. 16) ได้อธิบายขอบเขตของการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังนี้

ภาพที่ 2.1 ขอบเขตของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ที่มา สวาร์บรูค (Swarbrooke, 1999, p. 16)

จากขอบเขตข้างต้นทำให้ทราบว่า การจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืนจะนำไปสู่ความยอมรับด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสูง ความเป็นอยู่ของมนุษย์สามารถใช้และพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยสรุปการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสามารถส่งเสริมและสร้างสิ่งแวดล้อม ไอโคโมส (ICOMOS, 2009) ระบุว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถคงอยู่เป็นระยะยาวเนื่องจากมันเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เอดเจล (Edgell, 2006, p. 34) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ประกอบไปด้วยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัยวันหยุดเพื่อการเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงมรดก

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและรูปแบบการท่องเที่ยวอื่นๆ
ที่มา Swarbrooke (1999, p. 14)

2.3 หลักการการพัฒนาอย่างยั่งยืน

หลักการการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีหลักการดังนี้ (The World Conservation Union: World Tourism Organization, 1993)

1. ความยั่งยืนของระบบนิเวศเป็นการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ของกระบวนการระบบนิเวศขั้นพื้นฐาน ความหลากหลายทางชีววิทยาและแหล่งชีววิทยา
2. ความยั่งยืนของสังคมและวัฒนธรรมเป็นการพัฒนาวัฒนธรรมและคุณค่าของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวและคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ชุมชนที่เข้มแข็ง
3. ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพและการจัดการทรัพยากรที่สามารถใช้ได้ต่อไปในรุ่นอนาคต
4. ความยั่งยืนของท้องถิ่นเป็นการพัฒนาที่ได้รับออกแบบเพื่อประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นและประโยชน์ที่ยั่งยืนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2543, หน้า 6-6) ได้ให้นิยามหลักการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนไว้ว่า เป็นหลักการพิจารณา โดยคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบการกับการคำนึงถึงปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนและมีการจัดระบบการบริหารและจัดการที่ดี อย่างไรก็ตามในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจถึงความแตกต่างของความหมายแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทั้งนี้ เนื่องจากในภาพรวมของ

การท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเป็นเพียงจุดท่องเที่ยวที่ทำหน้าที่หลักด้านการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงรวมถึงองค์ประกอบทุกส่วนที่ยังคงทำให้เกิดการท่องเที่ยว ส่วน การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนอกจากจัดส่วนผสมขององค์ประกอบให้ได้สัดส่วนและทำหน้าที่ อย่างสมบูรณ์แล้วยังต้องคำนึงถึงการจัดการหรือสร้างส่วนผสมของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

2.4 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่ง ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและ การท่องเที่ยวโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของ ท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ, 2548, หน้า 81-82)

The Ecotourism Society (1991) ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่มีบทบาทโดยตรง เกี่ยวกับการศึกษาวางแผน และเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้กำหนดความหมาย ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ธรรมชาติด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลาย คุณค่าของระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น”

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่ง ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมใน ท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541, หน้า 2-8)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) คือ การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มี เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (สุรพล ศรีวิทยา, 2545, หน้า 48)

การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่น เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอีกด้วย (กรมป่าไม้, 2548) แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีทั้งภาครัฐและเอกชน ในการตระหนักถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (ชินกมล วัฒนาวงศ์, 2553, หน้า 23-24)

ในระยะแรกได้ให้คำจำกัดความ Ecotourism คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจว่า เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต่อมาในปี พ.ศ. 2538-2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ และให้ราชบัณฑิตสถานบัญญัติศัพท์ Ecotourism มาจนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน และได้ใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในความหมายของ Ecotourism มาจนถึงปัจจุบัน (กรรณิกา บุรศิริรักษ์ 2549, หน้า 18)

จากนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญสรุปได้ดังต่อไปนี้ (ดรรชนี เอ็มพันธ์, 2547, หน้า 2-2)

1. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ธรรมชาติและอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย โดยมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
2. เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ทำลายและทำให้สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติเสื่อมโทรม
3. เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้วยังเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวก

4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.5 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หากพิจารณาส่วนประกอบแต่ละประเด็น จัดเป็นองค์ประกอบสำคัญได้ 5 ประการ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , ปี 2544 , หน้า 334-335)

1. เที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น หมายถึง เดินทางไปท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่มีระบบนิเวศเฉพาะแต่ละแห่ง เช่น เที่ยวในป่าดงดิบ ยอดดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ และ เที่ยวในป่าพรุสิรินธร จังหวัดนราธิวาส พื้นที่ป่าทั้งสองมีระบบนิเวศที่แตกต่างกัน

2. เที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ หมายถึง การเดินทางเที่ยวป่าบางแห่ง ก่อนถึงแหล่งธรรมชาติที่เป็นจุดหมายปลายทางต้องผ่านหมู่บ้าน ที่มีผู้คนอาศัยเป็นหมู่บ้าน และมีวัฒนธรรมที่น่าสนใจนักท่องเที่ยวก็เลยถือโอกาสแวะเที่ยวชมวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น จุดหมายปลายทาง ต้องการไปเที่ยวดูป่าดงดิบบนยอดเขาอินทนนท์ระหว่างทางผ่านหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งที่ดอยขุนกลาง จึงแวะเที่ยวหมู่บ้านม้งก่อน เป็นต้น

3. มีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกัน ของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างมีระบบ ผู้ที่เกี่ยวข้องในที่นี้หมายถึง เจ้าของสถานที่ บริษัทนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ และนักท่องเที่ยวจะต้องมีความรับผิดชอบในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ในสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบร่วมกัน คือ การรักษาความสะอาด การจัดการขยะอย่างมีระบบ การจัดการน้ำดีน้ำเสีย การป้องกันมลพิษทางเสียง เป็นต้น เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้มีคุณค่าและมีคุณภาพที่ยั่งยืนตลอดกาล

4. มีการจัดการด้านการให้ความรู้ เป็นการจัดการให้ความรู้ในระบบนิเวศ ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องและด้านสิ่งแวดล้อมของสถานที่อย่างเป็นระบบ โดยผู้ที่เกี่ยวข้อง (เจ้าของสถานที่) จะต้องการจัดทำป้ายสื่อความหมายธรรมชาติ ป้ายชี้ทางท่องเที่ยว แผนที่ท่องเที่ยวและคู่มือท่องเที่ยว ในพื้นที่นั้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ความรู้มากขึ้นกว่าเดิม หลังจากที่ได้เข้าไปเที่ยวแล้ว

5. มีความรับผิดชอบต่อผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการรับผิดชอบต่อหลักการของแผนแม่บทของโลก Agenda 21 และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของไทย (ประกาศใช้เมื่อเดือนตุลาคม 2540) โดยให้อำนาจของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการยอมรับการท่องเที่ยวประเภทนี้ ร่วมวางแผนจัดการด้วยกัน ร่วมดำเนินกิจการด้วยกัน (ในลักษณะการลงทุนซื้อหุ้นด้วยกัน) และร่วมรับผลประโยชน์ (รายได้) อย่างเสมอภาคด้วยกัน นั่นคือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวในพื้นที่นั้น มีความเพลิดเพลิน มีความประทับใจ มีความรู้ใหม่ และประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น

2.6 องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 4 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่นั้นๆ องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based tourism)
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible travel) โดยไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมไปถึงพื้นที่การอนุรักษ์ทรัพยากรการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและจำกัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการยั่งยืน (Sustainable)
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรม และกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องจึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อม (Environmental education-based tourism)
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม ชุมชนและประชากรท้องถิ่น มีการคิดวางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น ยกกระดับคุณภาพชีวิตและได้รับค่าตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุดท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ด้าน คือ ด้านพื้นที่ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วม ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่เดินทางพื้นที่จะได้รับความเพลิดเพลิน เกิดความประทับใจ เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม สร้างความตระหนักและปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหากนักท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติ ก็ส่งผลให้เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 2-4)

2.7 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีลักษณะเฉพาะตัวในการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติแล้ว ได้ความรู้ ความเพลิดเพลิน รู้คุณค่าของการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวก็ให้บริการอย่างดี ให้ความรู้ และมีแนวทางการปฏิบัติเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ อีกทั้งนารายได้บางส่วนไปทำนุบำรุงแหล่งท่องเที่ยวด้วย

นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอย่างยุติธรรม บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้แบ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกเป็นประเภทย่อยได้ 5 ประเภท คือ (ชื่นกมล วัฒนาวงศ์, 2553, หน้า 29-30)

1. การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ (Nature tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (Marine ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศทางทะเล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวยังมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศทางทะเลอย่างยั่งยืน

3. การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (Litho travel) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อชมความงาม ภูมิทัศน์ที่มีความแปลกจากการเปลี่ยนแปลงของพื้นโลก และซากฟอสซิล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวยังมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

4. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) เป็นการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และความเพลิดเพลินในพื้นที่เกษตรกรรมนั้นๆ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของพื้นที่เกษตรกรรมแห่งนั้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนับว่าเหมาะสมกับประเทศไทยเพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกร

5. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ (Natural health tourism) เป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ หรือรักษาฟื้นฟูสุขภาพทางธรรมชาติ เช่น การอาบน้ำแร่หรือการอาบน้ำพุร้อน การออกกำลังกายในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น โดยเน้นการดูแลสุขภาพสุขภาพทั้งกายและใจของนักท่องเที่ยวด้วยวิถีธรรมชาติบำบัด อีกทั้งมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย

2.8 การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อ มุ่งให้ความรู้ และเพิ่มประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

ในแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งหลักเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะ ประกอบด้วย ข้อกำหนดต่างๆ ตามเกณฑ์ที่กองทุนอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสมาคมไทยการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์และผจญภัย กำหนดขึ้น ดังนี้ (อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ, 2548, หน้า 83-85)

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์
2. หากแหล่งท่องเที่ยวมีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักแรมระดับการรักษาสิ่งแวดล้อม
3. มีมีคฤหะที่ท้องถิ่นที่มีความรอบรู้
4. มีความพร้อมในด้านของการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ภายในศูนย์มี บริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เคาน์เตอร์ให้บริการข่าวสาร มุมจัดนิทรรศการ มุมจำหน่าย อาหารและเครื่องดื่ม ห้องสุขา การจัดการในลักษณะเจ้าของบ้านที่ดี มีความปลอดภัย
5. มีการบริหารจัดการพื้นที่ ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรภาครัฐบาล องค์กร เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรบริหารท้องถิ่น (เทศบาล และอบต.)
6. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นระยะๆ เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
7. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็น แบบทางรอบหรือวงกลมระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตร เป็นต้นไป
8. มีแผนที่และคู่มือนำเที่ยวประกอบกับป้ายสื่อความหมายเพื่อให้ความรู้ต่อนักท่องเที่ยว
9. มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่จำนวนนักท่องเที่ยว ต่อครั้งต่อวัน
10. มีแผนพัฒนาบุคลากร และการบริการขั้นสู่มาตรฐานระดับสากล
11. มีแผนพัฒนาพื้นที่ มีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชัดเจน เช่น การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการป้องกันมลพิษต่างๆ

2.9 ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมี 8 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี โดยยึดหลักที่ว่า ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่าง ยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่ส่งผลกระทบท่อสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด เพื่อส่งผลต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวพร้อมทั้งมีจิตสำนึกในอันที่จะทะนุถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆตัว

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและมีผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การกระจายรายได้

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ทุกๆ ด้านทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ

7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ ความต้องการเข้ามาท่องเที่ยวหรือกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้กิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.10 มาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการ ที่ได้กล่าวมาแล้ว นำไปสู่การกำหนดมาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการจัดการที่ดีใน 4 ด้าน ดังต่อไปนี้
 - ด้านการให้ข้อมูลล่วงหน้าเพื่อทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว
 - ด้านการจัดรายการนำเที่ยวที่เน้นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
 - ด้านข้อกำหนดการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว
 - ด้านการตลาดท่องเที่ยวที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลต่อการวางแผนและการจัดการ
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีโครงการร่วมกับคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อคืนกำไรสู่แหล่งท่องเที่ยว
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบสร้างคุณภาพ โดยจัดอบรมด้านความรู้และทักษะแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง
6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัย ทั้งนี้เนื่องจากมีความเสี่ยงสูง
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการบริการที่มีคุณภาพ โดยใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษและใช้อย่างคุ้มค่า
8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่น เพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

2.11 แนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วย 10 ประการ ดังต่อไปนี้ (ชินกมล วัฒนาวงศ์, 2553, หน้า 25-27)

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอาศัยความร่วมมือจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมอื่นอย่างมีเอกภาพ และมีประสิทธิภาพ
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีมาตรการคัดเลือกนักท่องเที่ยว โดยสนับสนุนนักท่องเที่ยวที่สนใจธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม พร้อมทั้งกีดกันนักท่องเที่ยวที่มุ่งหวังแตกต่างออกไป
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีบทบาท โดยเป็นผู้กำหนดวิธีการปฏิบัติและผู้ตรวจสอบดูแลการประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวของตนที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และไม่ใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือยเกินไป
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ภาครัฐและเอกชนร่วมกันจัดตั้งสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เพื่อดำเนินการแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยว จัดทำมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมท่องเที่ยว และตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมของผู้ประกอบการทั้งหมดให้มีมาตรฐานเดียวกัน
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องส่งเสริมกิจกรรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อมให้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยว

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องเผยแพร่ข่าวสารให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศทราบถึงสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีการพัฒนาบุคลากรร่วมกับสถานศึกษาในท้องถิ่น
8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้รัฐมีบทบาทในการจัดการกำหนดกลยุทธ์ และแผนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยให้เป็นหน่วยหลักในการพิทักษ์ธรรมชาติ ปกป้องรักษาระบบนิเวศศึกษาและกำหนดขีดจำกัดความสามารถรองรับการพัฒนาสาธารณูปโภค ถ้าไม่มีความพร้อมยังไม่ควรเปิดให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยว
9. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้มีการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่โดยภาครัฐ และต้องทำรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งกำหนดขีดความสามารถรองรับของพื้นที่
10. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ภาครัฐและเอกชนร่วมกำหนดมาตรฐานต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของการท่องเที่ยว

2.12 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อบริการให้แก่นักท่องเที่ยว เดินทางสะดวก ได้ความรู้และประสบการณ์ใหม่ โดยที่แหล่งเที่ยวนั้นจะต้องมีคุณภาพมีมาตรฐานในระดับสากล เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เน้นผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวต้องดำเนินการวางแผนพัฒนา จัดทำแผนงานและแผนปฏิบัติ เพื่อการดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ต้องมีการวางแผนปรับปรุงพัฒนาภาวะเบียบระหว่างผู้ประกอบการ ภาครัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวจะต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างเสมอภาคกัน
2. การให้การศึกษารื่องการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนศึกษาต่อประชาชนในท้องถิ่นทุกระดับ ให้มีการเรียนรู้เพิ่มพูนประสบการณ์ รู้วิธีการบริการ การฝึกอบรม/ดูงาน ให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ทันเหตุการณ์เสมอ
3. การกำจัดของเสีย จะต้องมึระบบการกำจัดน้ำที่มีประสิทธิภาพ การบำบัดน้ำเสียก่อนทิ้งตามธรรมชาติ การกำจัดขยะและปฏิกูล ถือหลักใช้แล้วใช้ซ้ำ และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์อีก (Reuse/Recycle) สำหรับของเสียจากห้องสุขา อาจใช้ระบบการทำแก๊สมวลชีวภาพ (Biogass)
4. การศึกษาวิเคราะห์ความอ่อนไหวของระบบนิเวศ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี โบราณสถานต่างๆ แม้เป็นเพียงเนินดินร้าง ย่อมสะท้อนอดีตกาลที่ทรงคุณค่า ซึ่งสามารถศึกษาค้นคว้าถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณได้

5. ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ควรสร้างห้องสุขาบริการตามระยะทางเดินห่างกันอย่างน้อย 3 กิโลเมตรต่อหนึ่งห้อง ห้องสุขาต้องสะอาด คิดค่าบริการเพื่อเป็นค่าการจัดจ้างแรงงานดูแล

6. การเดินทางเข้าชมสะดวก ทางเดินในแหล่งธรรมชาติที่ไประบาง ควรทำทางเดินข้าม (Board walk) คำนึงถึงความปลอดภัยมีระบบการสื่อความหมายที่ดี (แม้เดินเที่ยวคนเดียวก็ได้) รวมถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน ป้ายชี้ทางป้ายสื่อความหมายควรออกแบบใช้ได้ทนทาน

7. การรักษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยว รักษาไว้ให้มีสภาพดั้งเดิมมากที่สุด และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (สะอาด) มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

8. การตรวจสอบผลกระทบ การประเมินศักยภาพในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องกำหนดสถานภาพให้เหมาะสม โดยหารายละเอียดรวบรวมข้อมูลสภาพแวดล้อมในที่แห่งนั้นว่าควรอยู่ในระดับไหนหาความสมดุลระหว่างความสามารถรองรับของพื้นที่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว และการยอมรับของชุมชนท้องถิ่นต่อการพัฒนา รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลจะต้องมีความสัมพันธ์กัน เป้าหมายของการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องสอดคล้องจากฝ่ายบริหารทุกระดับ การจัดการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงการลงทุน ต้นทุนของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมด้วย

9. การจัดการบริการ ควรคำนึงถึงระดับมาตรฐานสากล ปัจจุบัน คือ ISO 9000 /ISO 14000 และ ISO 18000 ด้วย

10. การศึกษาและสำรวจแหล่งพลังงาน เพื่อนำมาใช้ก่อประโยชน์มากที่สุด อาทิ พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานกระแสม และพลังงานความร้อนใต้พิภพ ควรใช้พลังงานจากธรรมชาติมากที่สุด หลีกเลี่ยงการใช้น้ำธรรมชาติใช้ให้อย่างคุ้มค่า หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องปรับอากาศมากที่สุด

11. การจัดการสาธารณูปโภคพื้นฐาน ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถขอบเขตในการรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว (จำนวนนักท่องเที่ยว) โดยใช้หลักการสภาพแวดล้อมขีดความสามารถรองรับทางกายภาพ (Physical carrying capacity) และขีดความสามารถรองรับทางสภาพแวดล้อม (Environmental carrying capacity) อาทิ น้ำประปา ไฟฟ้า และขยะมูลฝอย ต้องมีแผนการจัดการอย่างดีเพียงพอต่อการใช้

12. การออกแบบสิ่งก่อสร้างสิ่งบริการอำนวยความสะดวกการท่องเที่ยว (ที่จอดรถ ที่พัก การเดินทาง ร้านอาหารเครื่องดื่ม และห้องสุขา) ต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เป็นสิ่งแปลกเข้าไป อนึ่ง การก่อสร้างควรคำนึงถึงความสะดวกของคนพิการ

ด้วยควรหลีกเลี่ยงสิ่งต่างๆ เช่น การตัดต้นไม้เป็นสำคัญ ต้องคำนึงถึงกระแสน้ำจะไม่ก่อให้เกิดการพังทลายและไม่กีดขวางเส้นทางเดินของสัตว์ป่า

2.13 การจัดการด้านการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการจัดการที่มีเป้าหมายให้บริการที่ดีที่สุดแก่นักท่องเที่ยวประกอบด้วย (อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ, 2548 , หน้า 86-91)

1. การจัดการการนำเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural based tourism) ที่มุ่งให้ความรู้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Environmental education-based tourism) แก่นักท่องเที่ยว โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ (Community participial management) เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจ ประทับใจ และประสบการณ์ใหม่ นั้นผู้ประกอบการจัดนำเที่ยวจะต้องคำนึงถึงหลักการจัดการ ดังนี้

1.1) คุณสมบัติของมัคคุเทศก์จะต้องเป็นมัคคุเทศก์ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

- มีความรอบรู้ในสถานที่ท่องเที่ยวนั้นเป็นอย่างดี
- รักและรู้คุณค่าศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของแหล่งท่องเที่ยว
- มีบุคลิกภาพและความประพฤติ เพื่อสร้างความศรัทธา และความประทับใจ ความเป็นมิตรไมตรีกับบุคคลทั่วไป และนักท่องเที่ยว
- มีศีลธรรม กล้าตัดสินใจ และกำหนดจุดยืนของตนเอง เคารพหลักการและเหตุผล หมั่นพิจารณาตนเอง และมีทัศนคติที่ชัดเจนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- มีความสามารถในการสื่อความหมายการสื่อสารที่ดี (แตกฉานในการพูดและภาษาที่ใช้)
- เป็นผู้ที่ไม่ใฝ่เรียนรู้อ่าน จด รู้จักถามและมีความคิดสร้างสรรค์)

1.2) การจัดบริการอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และมีการประสานประโยชน์ร่วมกันกับประชาชนในท้องถิ่น ในด้านการบริการด้านอื่นๆ ต้องมีการพัฒนาให้มีมาตรฐานสากล มีความปลอดภัยและเป็นมิตรไมตรี

1.3) การจัดรายการนำเที่ยว เป็นการให้ข้อมูลโดยควรแจ้งรายการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวชัดเจนเพื่อให้นักท่องเที่ยวเตรียมตัวเดินทางได้ถูกต้องมุ่งเน้นการให้ความรู้

การสร้างประสบการณ์ใหม่ๆ จากการเดินทางและให้ข้อคิดกับนักท่องเที่ยวในการเดินทาง ซึ่งมีหลักการปฏิบัติ ดังนี้

- แจ้งกำหนดการเดินทางนับแต่การเดินทางถึงสิ้นสุดรายการ
- แจ้งอุปกรณ์ของใช้ที่ให้บริการ ส่วนใดที่นักท่องเที่ยวจะต้องจัดเตรียมไปเอง รวมทั้งบริการอาหารและเครื่องดื่ม
- แจ้งราคาค่าบริการ ค่าใช้จ่ายอื่นๆ
- แนะนำแนวคิด ข้อควรพิจารณาแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความรู้ และประสบการณ์ท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น
- มัคคุเทศก์เป็นผู้รอบรู้ (กรณีภาษาต่างประเทศจะต้องแจ้งความสามารถบริการภาษาด้วย)

1.4) การมีส่วนร่วม โดยประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (ตกลงรายการนำเที่ยว ผู้เสนอขายรายการ มัคคุเทศก์นำเที่ยว) การจัดการร่วมคิดวางแผน ดำเนินการขายรายการ การได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาคกัน การจัดการนี้ควรอยู่ในรูปแบบคณะกรรมการ สหกรณ์ บริษัทชุมชน

2.14 ประเภทของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ขึ้นกมล วัฒนาวงศ์ (2553, หน้า 29) กล่าวว่า นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นนักท่องเที่ยวที่เข้าไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติด้วยจิตสำนึกห่วงใยธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่นั้น และมักเป็นนักท่องเที่ยวที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ที่ต้องการหลีกเลี่ยงหนีเมืองใหญ่กลับคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อหลีกเลี่ยงจากชีวิตการทำงานที่จำเจไปสู่การผจญภัยท้าทายในธรรมชาติที่น่าตื่นเต้นเร้าใจ บางคนก็อยากไปดูว่าธรรมชาติถูกทำลายหมดหรือยัง โดยนักท่องเที่ยวพวกนี้จะมีโอกาสไปดูธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และมีชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นผู้จัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยว และจะได้ช่วยดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้จัดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติไม่ควรมองนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพียงผู้นำเงินเข้ามาในพื้นที่เท่านั้น แต่ควรให้ความรู้และประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวเหล่านี้ด้วย

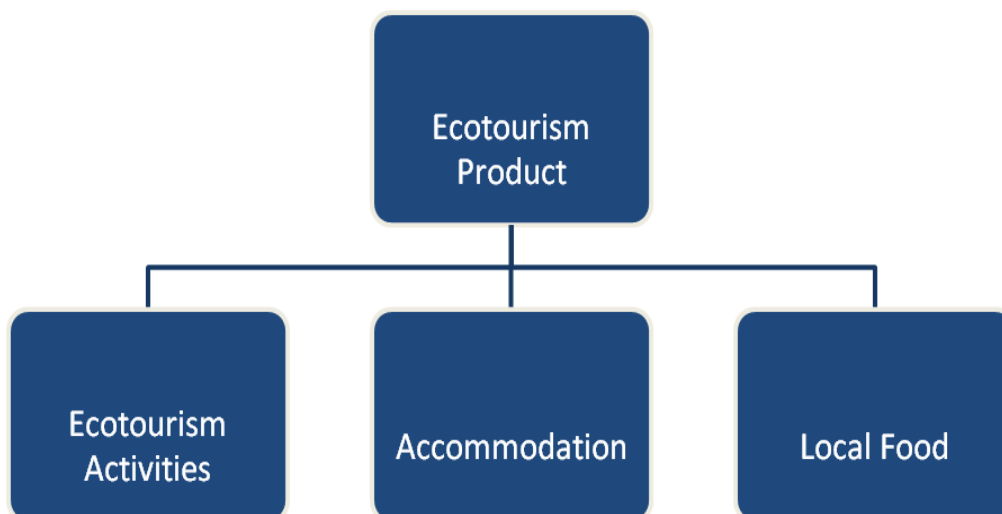
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีมาตรการคัดเลือกรักนักท่องเที่ยวที่สนใจ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งกีดกันการท่องเที่ยวที่มุ่งหวังทำลายสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นกุญแจสำคัญไปสู่ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงควรมีข้อบังคับให้ยึดถือปฏิบัติตน เช่น ไม่รบกวนสัตว์ป่า ไม่ซื้อของที่ระลึกที่ทำลายธรรมชาติ ไม่ทิ้งขยะเกลื่อนกลาด ต้องท่องเที่ยวในเส้นทางที่กำหนดไว้ ต้องรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมของพื้นที่ที่เข้าไปท่องเที่ยว เป็นต้น

2.15 คุณสมบัติของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความสนใจของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นกลุ่มของผู้เดินทางที่แสวงหากิจกรรมให้มีประสบการณ์ที่หลากหลายมากขึ้น เป็นประสบการณ์จากการเรียนรู้ เรียนรู้ทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตของชุมชนและมีจิตสำนึกต่อการรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีคุณลักษณะ ดังนี้ (อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ, 2548, หน้า 105)

1. เป็นผู้ที่ไม่รู้ใฝ่เรียน ถือว่าคุณค่าของการเรียนรู้ช่วยเพิ่มพูนคุณภาพชีวิต เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน มีความรู้ทางธรรมชาติวิทยาและระบบนิเวศของท้องถิ่นนั้นๆ
2. มีความอดทน คำนึงถึงคุณภาพชีวิต สุขอนามัย ที่พักสะอาด อาหารมีคุณค่าทางโภชนาการ มีประโยชน์ต่อร่างกาย
3. มีความอ่อนไหว เปราะบาง มีจิตสำนึกต่อการรักษาคุณค่าคุณภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ห่วงใยต่อการเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อม

2.16 Ecotourism product

ภาพที่ 2.3 แสดงสินค้าทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่จะได้รับชมกับธรรมชาติต่างๆมากมายไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ น้ำตก สัตว์ป่า และอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะช่วยให้นักท่องเที่ยวรู้จักธรรมชาติ ศึกษาสภาพแวดล้อม รู้คุณค่าของธรรมชาติ ธรรมชาติของสัตว์ และอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งระบบนิเวศที่สำคัญทั้งบนบกและในน้ำ 16 ประเภท คือ

1. นิเวศป่าทุ่งหญ้า (Savana forest) อยู่ในพื้นที่ปะปนกับป่าผลัดใบทั้งป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ลักษณะโครงสร้างของป่าเป็นพุ่มและไม้ขนาดเล็ก (Small tree) สูงไม่เกิน

7 เมตร เป็นสังคมของพืชตระกูลหญ้า ต้นไม้เรือนยอดสูง ป่าทุ่งหญ้ามีไฟป่าเกิดขึ้น นับเป็นที่สำคัญของสัตว์กึ่ง สัตว์กินพืช ส่วนใหญ่ชอบหากินกลางคืน เพราะเป็นทุ่งโล่ง รวมทั้งนกกินแมลง นกกินเมล็ดพืช สัตว์ป่ามักจะเคลื่อนย้ายถิ่นหากิน และจำศีลในหน้าแล้ง

2. นิเวศป่าเบญจพรรณ (Mixed deciduous forest) เป็นป่าผสม มีความสูง 700 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ซึ่งมีพรรณไม้ผลัดใบที่มีเรือนยอดสูงปะปนอยู่หลายชนิด มีความสูงลำต้น 20-25 เมตร เมื่อฤดูแล้งเกินกว่า 4 เดือนพื้นดินขาดน้ำ ต้นไม้จึงหยุดพักการเจริญเติบโตผลัดใบเพื่อลดการเสียน้ำจากต้น ต้นไม้เปลี่ยนสี ผืนแรกของป่ามีส่วนกระตุ้นให้หญ้าผลัดใบ เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันพื้นที่ป่าเบญจพรรณถูกบุกรุก สร้างเป็นไร่เป็นสวนมา

3. นิเวศป่าสนเขา (Pine forest) มีต้นสนเป็นไม้เด่น ทั้งสนสองใบ (Pinus merkusii) และสนสามใบ (Pinus resiya) อาจมีพรรณไม้อื่นผสมอยู่บ้าง ป่าสนมีความสูง 50-100 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล มีอากาศเย็นเกือบตลอดปี

4. นิเวศป่าดงดิบ (Hill evergreen forest) เป็นเขตป่าที่ต้นไม้ไม่ผลัดใบปกคลุมพื้นที่สูงระดับ 1,200-1,900 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล สังคมพืชกึ่งอัลไพน์ (Subalpine vegetation) พรรณไม้ปกคลุมยอดเขาและสันเขา ลักษณะพืชคล้ายกับพืชเมืองหนาวเขตอบอุ่นมีฝนมีความชื้นและอุณหภูมิต่ำระหว่าง 0-20 องศาเซลเซียส มีเมฆปกคลุมตลอดปี

5. นิเวศป่าเต็งรัง (Deciduous dipterocarp forest) มีชื่อเรียกหลายชื่อตามภาษาถิ่น เช่นป่าแพะ ป่าแดง และป่าโคก เป็นนิเวศป่าผลัดใบต่างจากป่าเบญจพรรณ มักมีเรือนยอดแตกต่างกันชัดเจนเป็นลักษณะแบบกลุ่มไม้ (Woodland) มีฝนตกปริมาณ 900-1,200 มิลลิเมตร ต่อปี มีฤดูแล้ง 4 เดือน ลักษณะเป็นดินไม่อุ้มน้ำ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าเต็งรัง เป็นจำพวกเดียวกับป่าเบญจพรรณ

6. นิเวศป่าดงดิบแล้ง (Dry evergreen forest) มีลักษณะเป็นป่าที่ต้นไม้ไม่ผลัดใบผสมกับไม้ผลัดใบตามที่ราบและหุบเขา มีความสูงระดับ 100-800 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย มีฝนตกเฉลี่ย 1,000-2,000 มิลลิเมตร ต่อปี มีความแห้งแล้งประมาณ 3-4 เดือน ส่วนใหญ่มีใบเขียวตลอดปี

7. นิเวศป่าดงดิบชื้น (Moist evergreen forest) ต้นไม้ส่วนใหญ่ไม่ผลัดใบจะมีสีเขียวตลอดปี ใบแก่ของต้นจะหลุดร่วงตามเวลาแล้วจะมีใบอ่อนแตกขึ้นมาทดแทน ต้นไม้จึงเต็มไปด้วยใบเขียวขจี มีฤดูฝนยาวนานและช่วงแห้งแล้งสั้น เป็นสังคมป่าถาวร (Climax community) พืชในป่านี้เป็นป่ารกทึบมีลำต้นที่มีความสูงเกิน 30 เมตรขึ้นไป

8. นิเวศป่าพรุน้ำจืด (Swamp forest) เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมีซากพืชทับถมเป็นสนุ่นหนาลอยน้ำเวลาเหี่ยยบมีความหยุ่น ลักษณะพรรณไม้ในป่าพรุ มีความหลากหลายในกลุ่มสังคมพืช

แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ป่าบึงน้ำจืด (Freshwater swamp forest) ป่าพรุดินกรด (Peat swamp forest)

9. นิเวศป่าชายเลน (Mangrove forest) อยู่ในเขตบรรจบระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็ม บริเวณน้ำขึ้นน้ำลง อิทธิพลของคลื่นและกระแสน้ำทำให้เกิดชายหาดแตกต่างกัน เพราะตะกอนแต่ละแบบมีน้ำหนักไม่เท่ากัน โคลที่มีน้ำหนักเบาไม่สามารถตกตะกอนได้ ต้นไม้ชายเลนส่วนใหญ่เติบโตได้ดีในบริเวณที่มีสารอินทรีย์สูง ไม้ชายเลนจึงแพร่พันธุ์จนกลายเป็นป่าชายเลน รากและลำต้นช่วยกักเก็บโคลน และดักตะกอนให้ตกมาอยู่รวมกัน เมื่อมีป่าชายเลนเกิดขึ้น หาดเลนจึงขยายตัวกว้าง หาดเลนและป่าชายเลนจึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันกัน

10. นิเวศชายฝั่งทะเล (Shore line) เป็นระบบนิเวศหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับชายหาดและน้ำทะเล มีลักษณะผสมผสานกับระบบนิเวศทางบก แบ่งตามลักษณะของสัณฐานธรณี ดังนี้

- แหล่งหญ้าทะเล (Seagrass) เป็นระบบชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ หญ้าทะเลเป็นพืชชั้นสูง

- โพรงหินชายฝั่งหรือเว้าทะเล (Sea Notch) เกิดขึ้นบริเวณฐานของผาริมทะเล มีรอยเว้าเป็นลักษณะแนวยาวที่อยู่ในแนวระดับน้ำขึ้นน้ำลง

- เกาะตามชายฝั่ง (Continention Island) ส่วนใหญ่เป็นเกาะเขาหินปูนอาจมีหินแกรนิตผสมอยู่ มักเป็นเกาะตามชายฝั่ง

- ถ้ำทะเล ถ้ำลอด (Sea Cave) เกิดขึ้นบริเวณชายฝั่งทะเล หรือชายเกาะ เกิดจากการกัดเซาะของคลื่นชายฝั่ง ทำให้เป็นช่องเป็นโพรงลึก

11. นิเวศป่าชายหาด (Beach forest) เป็นป่าที่มีชั้นคลุมดินหรือเนินเขาทราย ชายฝั่งทะเลที่เป็นดินกรวด ทราย และโขดหินที่ยกตัวจนน้ำท่วมไม่ถึง แต่ได้รับผลกระทบจากทะเล โครงสร้างของป่าชายหาด แปรผันไปตามลักษณะของดินและหิน บางแห่งอาจพบ หูกวาง ขึ้นอยู่เป็นแนวบริเวณชายหาด

12. นิเวศหาดทราย (Sandy beach) เกิดจากกระแสน้ำและคลื่นชายฝั่งพัดเอาเม็ดทรายมากองทับถมไว้เพิ่มพูนมากขึ้นเรื่อยๆจนมีขนาดโตเป็นหินทราย รากของพืชเล็กๆมีส่วนเกาะดึงเอาเม็ดทรายไว้ป้องกันคลื่นที่ซัดเข้าฝั่งลากเอาเม็ดทรายกลับสู่ท้องทะเล คลื่นทะเลจึงมีส่วนช่วยตกแต่งชายหาดที่เกิดขึ้นต่างกันทุกปี หาดทรายที่เกิดขึ้นบนระบบนิเวศทางทะเลนั้นมี 2 ประเภท คือ หาดทรายแก้ว และหาดทรายสีนวล

13. นิเวศหาดหิน (Stony beach) เป็นระบบนิเวศหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายหาดทราย ต่างกันที่บนหาดหินมีก้อนหินกลมๆกองเกยทับกันบนชายหาด หาดหินมักมีพืชชั้นสูงไม่กึ่งชนิด หาดหินยามน้ำลงมักมีแอ่งน้ำ สัตว์ทะเลหลายชนิดอาศัยอยู่ในนั้นอาจเป็นดอกไม้ทะเลขนาดเล็ก และเป็นระบบนิเวศย่อยที่สามารถเรียนรู้พฤติกรรม และความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตแบบต่างๆ

14. นิเวศในแนวปะการัง (Coral reefs) ส่วนใหญ่พบอยู่ตามชายฝั่งของเกาะ ตั้งแต่เขตที่มีน้ำท่วมถึงลงไปบริเวณที่พบแนวปะการัง น้ำทะเลมีอุณหภูมิระหว่าง 28-31 องศาเซลเซียส เป็นอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของปะการัง นอกจากนั้นน้ำทะเลยังมีความเค็มสูง ระบบนิเวศในแนวปะการังนับว่ามีความสมบูรณ์มากที่สุดระบบหนึ่ง เป็นห่วงโซ่อาหารขนาดใหญ่ แนวปะการังแบ่งออกตามความลึก 4 แบบ รวมกับกองหินใต้น้ำอีก 2 แบบ คือ

- แนวปะการังโผล่พ้นน้ำบางเวลา
- แนวปะการังน้ำตื้น
- แนวปะการังน้ำลึกปานกลาง
- แนวปะการังน้ำลึก
- กองหินใต้น้ำและปรึมน้ำ

15. นิเวศป่าดิบเขาบนเกาะ (Rain forest) บนเกาะใหญ่หลายแห่งมีลักษณะนิเวศป่าดิบเขาในเขตร้อนชื้นอยู่ด้วย ส่วนใหญ่เป็นผืนป่าที่ขึ้นคลุมเกาะ ถือเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายที่มีพรรณไม้ตระกูลเดียวกันกับป่าดิบเขานบทุก ทั้งไม้ที่มีเรือนยอดสูงใหญ่ บางชนิดเป็นการฝากความชุ่มชื้นของป่าบนเกาะนี้ทำให้เกิดแหล่งน้ำธรรมชาติ

16. นิเวศป่าเขาหินปูน (Lime stony forest) บริเวณที่เป็นเขาหินปูน เป็นหินที่มีเนื้อสารเป็นแคลเซียมคาร์บอเนตเกือบทั้งสิ้น สารประกอบหินนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการตกตะกอนทางเคมีรวมกันเป็นพีตใหญ่ มีชั้นดินตื้นและไม่อุดมสมบูรณ์ ลักษณะของเขหินปูนสังเกตจากสัณฐานธรณีเป็นภูเขาที่มียอดแหลม มีปุ่มป่า เขาหินปูนมีทั้งอยู่บนบกและเป็นเกาะในทะเล มีต้นไม้ที่สามารถยักรากเกาะกับหินปูนได้ ป่าเขาหินปูนนี้มีความชื้นในป่าต่ำ ต้นไม้จะมีการดูดน้ำจากความชื้นที่พิเศษกว่าต้นไม้ชนิดอื่น (อุดม เขยกิจวงศ์, 2548, หน้า 33-46)

2.17 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Activities)

นำชัย ทนผล (2542, หน้า 59-62) กล่าวว่า กระบวนการท่องเที่ยว กิจกรรมท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ในแต่ละแหล่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้ นักท่องเที่ยว มีความพึงพอใจ เพลิดเพลินและมีความสุขจากการท่องเที่ยวหรือนันทนาการนอกเวลาตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญต่อกิจกรรมท่องเที่ยวมาก เพราะกิจกรรมต่าง ๆ นั้น จะเป็นสื่อกลางนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้กิจกรรมที่เหมาะสม จึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดหรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 17 กิจกรรม ประกอบด้วย

1. เดินป่า
2. ศึกษาธรรมชาติ
3. ส่องสัตว์/ ดูนก
4. เทียวถ้ำ/ น้ำตก
5. พายเรือท่องเที่ยวและศึกษาความหลากหลายของผืนน้ำ
6. ดำน้ำดูปะการัง
7. ตั้งแคมป์ศึกษาธรรมชาติสันโดษ
8. ศึกษาท้องฟ้า/ ดูดาว
9. ขี่จักรยานท่องเที่ยว
10. ชมความงาม/ ความเก่าแก่มีลักษณะเฉพาะตัว
11. ศึกษาประวัติความเป็นมาของแหล่ง
12. ชมงานศิลปวัฒนธรรม
13. ร่วมกิจกรรม เรียนรู้พฤติกรรม
14. ศึกษาเรียนรู้ของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง
15. ล่องเรือ
16. ชมทิวทัศน์
17. พักผ่อนปิกนิก

2.18 Ecotourism accommodation

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542, หน้า 3-29) ที่พักในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรมีการก่อสร้างโดยคำนึงถึงความเป็นท้องถิ่น และความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมมากน้อยแค่ไหน กล่าวคือ

- การสะท้อนสภาพดั้งเดิมของพื้นที่ (ลักษณะสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม การตกแต่งภายใน และองค์ประกอบต่างๆ ของสถานบริการ) ว่ามีลักษณะแบบดั้งเดิมของพื้นที่มาก หรือมีลักษณะผสมผสานของเดิมกับของใหม่ที่กลมกลืนกัน หรือมีลักษณะแบบใหม่เป็นส่วนใหญ่

- กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม (ด้านรูปแบบ ขนาด การจัดวางองค์ประกอบในพื้นที่) ว่ามีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพื้นที่ หรือผสมผสานองค์ประกอบอย่างกลางๆ หรือผสมผสาน โดยสถานบริการมีความโดดเด่นกว่าแต่ไม่รู้สึกรบกวนทำลายสภาพพื้นที่

- การเลือกทำเลที่ตั้งของสถานบริการ อยู่ในทำเลที่เหมาะสมไม่ทำลายธรรมชาติ หรืออยู่ในทำเลที่มีการตัดแปลงธรรมชาติบ้างแต่ไม่มีผลกระทบ หรืออยู่ในทำเลที่มีผลกระทบต่อสภาพธรรมชาติ หรืออยู่ในทำเลที่มีการทำลายธรรมชาติมากที่สุด

สถานที่พัก (Accommodation) ที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่

- โรงแรม
- รีสอร์ท
- แพร่ที่พัก
- บังกะโล
- บ้านพักรับรอง
- บ้านอยู่อาศัย
- ฟาร์มหรือสวน เป็นต้น

สถานที่พักเชิงนิเวศ

- การบริการสถานที่พักที่มีลักษณะบริการเชิงนิเวศ (Eco-lodge) อาจพิจารณาได้จาก (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ปี 2542, หน้า 3-28, หน้า 3-29 และ หน้า 3-30)

1. ลักษณะรูปแบบของสถานที่พัก

- มีการก่อสร้างโดยคำนึงถึงความเป็นท้องถิ่น และความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมมากน้อยแค่ไหน กล่าวคือ

- การสะท้อนสภาพดั้งเดิมของพื้นที่ (ลักษณะสถาปัตยกรรมภูมิสถาปัตยกรรมการตกแต่งภายใน และองค์ประกอบต่างๆ ของสถานบริการ) ว่ามีลักษณะแบบดั้งเดิมของพื้นที่มากหรือมีลักษณะผสมผสานของเดิมกับของใหม่ที่กลมกลืนกัน หรือมีลักษณะแบบใหม่เป็นส่วนใหญ่

- กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม (ด้านรูปแบบ ขนาด การจัดวางองค์ประกอบในพื้นที่) ว่ามีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพื้นที่ หรือผสมผสานองค์ประกอบอย่างกลางๆ หรือผสมผสาน โดยสถานบริการมีความโดดเด่นกว่าแต่ไม่รู้สึกรบกวนทำลายสภาพพื้นที่

- การเลือกทำเลที่ตั้งของสถานบริการ อยู่ในทำเลที่เหมาะสมไม่ทำลายธรรมชาติ หรืออยู่ในทำเลที่มีการตัดแปลงธรรมชาติบ้างแต่ไม่มีผลกระทบ หรืออยู่ในทำเลที่มีผลกระทบต่อสภาพธรรมชาติ หรืออยู่ในทำเลที่มีการทำลายธรรมชาติมากที่สุด

2. มีการจัดการด้านรักษาสีงแวดล้อม

- การใช้พลังงานมีมาตรการประหยัดพลังงานมากน้อยแค่ไหน

- การใช้น้ำประหยัดมากน้อยแค่ไหน

- การบำบัดน้ำเสียมีการบำบัดน้ำเสียเหมาะสมตามหลักวิชาและนำกลับมาใช้

ในพื้นที่หรือจัดการโดยวิธีหนึ่งวิธีใดอย่างไร

- การจัดการขยะมูลฝอยมีมาตรการอย่างไร

3. กิจกรรมและการบริการ

- มีกิจกรรมให้การศึกษาสิ่งแวดล้อม ประกอบสำหรับผู้มาพักหรือไม่
- มีการสื่อความหมายสิ่งแวดล้อมต่อผู้มาพัก ในสถานที่และบริเวณต่างๆ ภายในสถานที่พักหรือไม่ มากน้อยแค่ไหน
- การบริการสะท้อนความเป็นท้องถิ่นในด้านรูปแบบ สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการประกอบอื่นๆ
- การบริการมีความสะอาดเป็นที่พอใจ ถูกสุขลักษณะ รวดเร็ว

4. การลงทุน

- พิจารณาการร่วมทุนกับท้องถิ่น และผลตอบแทนที่เอื้อต่อท้องถิ่นมากน้อยอย่างไร มีการใช้แรงงานท้องถิ่นระดับไหน เป็นต้น

การจัดที่พัก

การจัดที่พักเพื่อบริการนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงการจัดการที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การใช้ที่ดิน การใช้น้ำ การใช้พลังงานและการจัดการสิ่งปฏิกูลเพื่อมิให้เกิดมลพิษ การออกแบบที่พักต้องมีส่วนสร้างเสริมและคงไว้ต่อความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น คำนึงถึงประโยชน์การใช้สอย รักษาระบบนิเวศและดึงดูดความสนใจต่อนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้าไปพักค้างแรมอย่างสะดวกสบาย รวมทั้งต้องพิจารณาถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

- ข้อกำหนดลักษณะที่พักแรมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecolodge) การกำหนดลักษณะที่พักแรมให้ท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น เป็นข้อสรุปจากการประชุมนานาชาติ เรื่องการจัดการที่พักเพื่อรักษาระบบนิเวศครั้งที่ 2 (2nd International Ecolodge) ที่ประเทศคอซตาริกา เมื่อเดือนตุลาคม 2538 คือ
 - เป็นที่พักที่มีขนาดและองค์ประกอบขนาดเล็ก สะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น
 - ควรนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาปรับใช้ เน้นการประหยัดพลังงาน
 - มีการบริหารจัดการเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมต้องเน้นการจัดการขยะ การจัดการของเสียเน้นการนำวัสดุกลับมาใช้ใหม่ (Reuse renew recycle)
 - การออกแบบก่อสร้าง ควรใช้วัสดุในท้องถิ่นประกอบก่อน และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น
 - มีการบริหารจัดการโดยครอบครัวหรือชุมชนท้องถิ่น (Community business)

หลักการการออกแบบที่ปักในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดในการออกแบบ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรนำมาพิจารณาในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะถ้าพูดถึงการออกแบบก่อสร้างแหล่งที่ปักเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดด้านการอนุรักษ์ที่ สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เกิดการสูญเสียน้อยที่สุดและเอื้อประโยชน์ต่อ สภาพแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การออกแบบที่ปักแรมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น มีกลุ่มนักวิชาการและ ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านการวางแผนและออกแบบ ตลอดจนองค์กรและสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น The World Congress of the International Union of Architects (UIA), The American Institute of Architects (AIA), The International Council on Environmental Design (ICED) และองค์กรอื่นๆ ได้ร่วมกันกำหนดหลักการสำคัญในการออกแบบเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2548, หน้า 91-94)

1. ตระหนักเสมอว่าไม่มีสิ่งใดที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์จะคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และการออกแบบเพื่อที่จะเอาชนะและ/หรือควบคุมธรรมชาติ หากแต่ควรปล่อยให้ธรรมชาติเป็นแม่บท หรือผู้ชี้้นำการออกแบบ
2. ให้ความสำคัญกับสิทธิของมนุษย์และธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้ องค์ประกอบของทั้งสองส่วนอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อหนุนและสามารถคงไว้ซึ่งความหลากหลายของกัน และกันอย่างยั่งยืน
3. ออกแบบให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัดและคุ้มค่า
4. เคารพในความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ สิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจกับวัตถุ และพิจารณาองค์ประกอบทุกส่วนทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมภายในชุมชน สังคมที่เกี่ยวข้องกับ งานออกแบบ
5. สร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในระยะยาว ไม่สร้างปัญหาหรือผลกระทบใน การบำรุงรักษา การบริหารจัดการตลอดจนปัญหา ด้านความปลอดภัย ให้กับคนรุ่นหลังต้องรับผิดชอบ ดูแล
6. ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เพื่อเชื่อมโยงภายในระหว่างองค์ประกอบ ทุกส่วนของระบบธรรมชาติและผลกระทบจากการออกแบบต่อองค์ประกอบแต่ละส่วนทุกระดับ
7. คำนึงถึงผลทั้งทางตรงและทางอ้อมของการพัฒนาอันเป็นผลมาจากการ ออกแบบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และระบบธรรมชาติ
8. สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาอย่างคุ้มค่าและไม่มีของเสีย

สถานกางเต็นท์พักแรม (Campgrounds)

การจัดสถานที่กางเต็นท์พักแรมเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสกับธรรมชาติใช้เวลาหาความเพลิดเพลินในพื้นที่ธรรมชาติ

- สถานที่กางเต็นท์ จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นคือ ห้องน้ำ - สุขา ม้านั่งรับประทานอาหาร เตาแก๊สไฟฟ้าเตรียมอาหาร หรืออาคารเตรียมอาหารที่ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้เตรียมอาหาร จุดบริการน้ำดื่ม น้ำใช้ และสถานที่ทำความสะอาดภาชนะ อุปกรณ์ที่ใช้ในการพักแรม นอกจากนี้ ยังเตรียมจุดทิ้งขยะและขนส่งขยะอาจตั้งอยู่ในที่ลับตาคน และมีอุปกรณ์ป้องกันสัตว์ป่าเข้ามากินอาหาร

- สถานที่กางเต็นท์ขนาดใหญ่ที่สามารถรับผู้เข้าพักแรมจำนวนมาก อาจจัดให้มีสถานที่จอดรถที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีการให้บริการน้ำใช้และไฟฟ้า เช่น สถานที่กางเต็นท์บริเวณลำตะคลอง อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ในบางพื้นที่อาจกำหนดสถานที่กางเต็นท์ขนาดเล็กสำหรับผู้เข้ามาพักแรมจำนวนไม่มาก แต่มีจุดพักกางเต็นท์ขนาดเล็กหลายจุดอยู่ในบริเวณเดียวกัน สามารถใช้สิ่งอำนวยความสะดวกความสะดวกร่วมกัน

สถานที่ตั้งเต็นท์พักแรมในป่า (Backcountry campsites)

สถานที่ตั้งเต็นท์พักแรมในป่า กำหนดโดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ โดยคำนึงถึงความปลอดภัยจากสัตว์ป่า ภัยจากน้ำไหลป่า และแหล่งน้ำโดยจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น ห้องน้ำ - ห้องสุขา ที่เตรียมอาหาร ที่นั่งรับประทานอาหาร อุปกรณ์ต้มน้ำ และที่ทิ้งขยะ

บ้านพักแบบโฮมสเตย์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความหมายของโฮมสเตย์ (Home stay) เป็นรูปแบบที่พักประเภทหนึ่งที่สัมผัสวัฒนธรรมชนบท โดยนักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเจ้าของบ้านจะจัดที่พักและอาหารให้กับนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวจะต้องจ่ายค่าบริการแก่เจ้าของบ้าน ทั้งนี้ จะต้องเป็นไปด้วยความเต็มใจทั้งสองฝ่าย (ชุมพล สุขเกษม, 2551, หน้า 62-63)

คุณสมบัติของบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ดังนี้

1. บ้านพักมีโครงสร้างที่ดี มีที่นอน ห้องน้ำสะอาด
2. มีบริการอาหารพื้นบ้าน
3. มีสภาพแวดล้อมที่ดี
4. มีความเต็มใจและความเป็นมิตรไมตรีของสมาชิกในครอบครัวต่อการต้อนรับผู้มาเยือน
5. ตั้งอยู่ไม่ไกลจากสถานที่ท่องเที่ยว

บริการที่เสนอให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนี้

1. วิธีการดำเนินชีวิตแบบสังคมชนบท
2. วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนและสถานที่ใกล้เคียง
4. ที่พักแรมพร้อมอาหาร
5. ความปลอดภัย

2.19 Local food

รัชนี เพ็ชรช่าง และคณะ (2554, หน้า 6) กล่าวไว้ว่า อาหารที่ปรากฏในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารที่หาได้จากท้องถิ่นหรือภูมิภาคนั้นๆ เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นต่างๆ อีกทั้งยังมีราคาที่ถูกกว่าการใช้วัตถุดิบจากต่างถิ่น ถือได้ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ให้ได้มากที่สุดและที่สำคัญมากที่สุดคือจะต้องคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศนั้นๆ และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นอีกทั้งช่วยในการเพิ่มเอกลักษณ์ในสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เพราะวัตถุดิบบางอย่างจะไม่สามารถหาสำหรับประทานได้จากที่อื่นจึงทำให้มีนักท่องเที่ยวที่จะท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อแสวงหาทดลองทดสอบความเอร็ดอร่อยของอาหารจากแต่ละพื้นที่อันได้แก่ ตัวอย่างเช่น อาหารประจำภาคใต้ได้แก่ แกงไตปลา แกงป่า อาหารทะเล ฯลฯ อาหารภาคเหนือได้แก่ ข้าวซอย น้ำพริกหนุ่ม แคปหมู แกงฮังเล ฯลฯ แต่ว่าบางสถานที่ท่องเที่ยวอาจจะใช้อาหารทั่วไปที่หาประทานได้ง่าย เพราะคำนึงถึงความถูกปากของคนที่มาท่องเที่ยวตามสถานที่ เช่น ไม่ว่าเราจะไปน้ำตกหรือทะเลหรือไปตามภูมิภาคต่างๆ ก็ต้องมีร้านอาหารจำพวก ส้มตำน้ำตก อาหารอีสาน ที่ได้รับความนิยมและทุกคนสามารถรับประทานได้และอีกอย่างหนึ่ง คือ การที่ต้องเข้าไปเดินป่าหรือไปพักค้างแรมในป่าที่ไม่มีร้านอาหาร ก็จะเป็นการนำอาหารกระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป วัตถุดิบต่างๆ หรือแม้กระทั่งมักจะเป็นวัตถุดิบที่หาได้ในแหล่งท่องเที่ยวหรือตามบริเวณท้องถิ่นซึ่งได้แก่พืชและสัตว์บางชนิดเพื่อให้สะดวกในการเดินทางในป่าอีกทั้งจะเกี่ยวเนื่องกับสมุนไพร อาทิเช่น การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรที่นำมาเป็นอาหารในด้านการรักษาโรค พบว่า ส่วนใหญ่จะนำสมุนไพร มาต้มเพื่อรับประทานเพื่อบรรเทาอาการต่างๆ ใช้ดองเหล้า เพื่อบำรุงร่างกาย ใช้ฝนหรือบดนำมาผสมกับเหล้าขาวเพื่อนำมาทารักษาโรคได้อีกด้วย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุดแต่ก็จะเป็นการทำลายธรรมชาติมากที่สุดอีกหนึ่งทาง ดังนั้นชาวบ้านและรัฐบาลจึงมีการปลูกพืชในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อเพิ่มทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้หมดไป รวมไปถึงการสร้างจิตสำนึกในการรักธรรมชาติรักสิ่งแวดล้อม

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแต่ละประเภทในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการป้องกันผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมของมนุษย์ สิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดสร้างขึ้นเพื่อเพิ่มความสะดวกสบายในการประกอบกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อความหมายเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว (การให้การศึกษาด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่ดูแลแหล่งท่องเที่ยว

1. การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อป้องกันผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวและป้องกันอันตรายให้กับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ทางเดินเท้า (Trail), ทางจักรยาน (Bike trail), ถนน (Road), และที่จอดรถ (Parking area) ระบบการกำจัดขยะ ห้องสุขา และป้ายต่างๆ สำหรับแนวทางในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ได้กล่าวมานี้จำนำเสนอในรายละเอียดของสิ่งอำนวยความสะดวกแต่ละชนิด ดังนี้

1.1. ทางเดินเท้า (Trail) เส้นทางเดินเท้าเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงจุดท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ทำให้การไหลเวียนของนักท่องเที่ยวจากบริเวณหนึ่งไปสู่บริเวณหนึ่งได้สะดวก และช่วยป้องกันรักษาแหล่งท่องเที่ยวจากผลกระทบอันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ รวมทั้งป้องกันอันตรายอื่นๆ ให้กับนักท่องเที่ยวเอง แนวทางในการพัฒนาเส้นทางเดินเท้าภายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ต้องให้ความสำคัญกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับระบบนิเวศมากกว่าปัจจัยอื่นๆ เช่น การตัดเส้นทางเดินเท้าควรหลีกเลี่ยงการตัดเส้นทางผ่านบริเวณที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่หายากหรือกำลังจะสูญพันธุ์ ควรหลีกเลี่ยงทางระบายน้ำธรรมชาติ ถ้าหากจำเป็นต้องตัดผ่าน ควรจัดสร้างสะพานเดินข้ามเพื่อป้องกันการขวางทางระบบน้ำและการชะล้างพังทลายของดิน ในกรณีที่ตัดเส้นทางเดินเท้าผ่านบริเวณพื้นที่ที่อ่อนไหวประาะบางต่อการถูกทำลาย เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำหรือพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพขนาดเล็ก เพื่อจุดประสงค์ให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสศึกษาเรียนรู้ ควรมีการสร้างสะพานเดินเท้าที่ทำด้วยไม้ (Broad walk) บนเส้นทางช่วงนั้นๆ หรือตลอดเส้นทางและควรมรรวจับในบางช่วงที่จำเป็น การจัดสร้างรั้วเพื่อป้องกันมิให้นักท่องเที่ยวเดินออกนอกเส้นทาง ซึ่งอาจเหยียบย่ำพื้นที่ธรรมชาติที่มีความเปราะบางก็เป็นสิ่งจำเป็นในบางกรณีเช่นกัน สำหรับขนาดความกว้างและความยาวของเส้นทางเดินเท้าจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ ปริมาณการใช้ประโยชน์และระดับของการพัฒนาพื้นที่ที่ควรจะเป็น ในกรณีเส้นทางเดินเท้าในพื้นที่สันโดษซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังคงความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีความดั้งเดิมและมีปริมาณนักท่องเที่ยวที่จะใช้บริการเบาบาง ทางเดินเท้าควรจัดสร้างเป็นทางแคบซึ่งอาจมีความกว้างเฉลี่ยประมาณ 60 เซนติเมตร หากเป็นเส้นทางเดินในบริเวณพื้นที่กึ่งสันโดษหรือพื้นที่

ธรรมชาติที่พัฒนาซึ่งส่วนใหญ่จะมีปริมาณนักท่องเที่ยวมาใช้ประโยชน์จำนวนมาก เส้นทางควรมีความกว้างมากขึ้น แต่ความกว้างไม่ควรเกิน 180 เซนติเมตร ส่วนความยาวของเส้นทางขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการเชื่อมต่อพื้นที่กับบริเวณต่าง ๆ และความหลากหลายของภูมิประเทศและภูมิทัศน์ในบริเวณเส้นทางที่ตัดผ่าน การตัดเส้นทางเดินเท้าในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ประเด็นที่ควรพิจารณาให้ความสำคัญมากที่สุดคือควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมช่วยนำนักท่องเที่ยวไปสัมผัสและเรียนรู้ธรรมชาติอย่างใกล้ชิด แต่ไม่สร้างผลกระทบในทางลบให้กับสภาพธรรมชาติของพื้นที่นั้นๆ

1.2 ทางจักรยาน (Bike trail) กิจกรรมขี่จักรยานชมธรรมชาติเป็นกิจกรรมที่เพิ่งได้รับความนิยมในสังคมไทยในระยะเวลา 3-5 ปีที่ผ่านมา ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้มักเป็นนักนิยมธรรมชาติ ต้องการพักผ่อนและออกกำลังกาย จึงหันมาให้ความสนใจกับการขี่จักรยานในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติมากขึ้น ทางจักรยานเป็นเส้นทางสัญจรทางเลือกที่ช่วยในการประหยัดพลังงานและไม่ก่อให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางอากาศและทางเสียง ดังนั้นทางจักรยานจึงเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาเส้นทางควรกำหนดให้เป็นทางแยกต่างหากจากเส้นทางเดินเท้าและถนน ทั้งนี้เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างกิจกรรมและเพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้ประโยชน์ สำหรับแนวทางในการกำหนดเส้นทางจักรยานควรหลีกเลี่ยงพื้นที่ที่มีความลาดชัน โดยเฉพาะทางลาดชันที่ต่อเนื่องเป็นระยะทางยาวๆ ระหว่างเส้นทางจักรยานควรมีร่มเงาไม้เป็นระยะๆ ทางจักรยานที่ดีควรมีร่มเงาไม้ต่ำกว่า ร้อยละ 70 ของระยะทางทั้งหมด และควรตัดผ่านบริเวณที่มีทัศนียภาพที่งดงามเพื่อสร้างความรื่นรมย์ให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้บนเส้นทางจักรยานควรมีป้ายบอกทิศทางเป็นระยะ ๆ และควรมีจุดแวะพักเป็นช่วงๆ การออกแบบและพัฒนาเส้นทางต้องคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ เช่นเดียวกันกับการตัดเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ทั้งในประเด็นการแบ่งแยกระบบนิเวศ การชะล้างพังทลายของดิน และการเปลี่ยนแปลงทางน้ำตามธรรมชาติ เป็นต้น

1.3 ถนน (Road) และที่จอดรถ (Parking area) ถนนคือ สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่จำเป็นในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การออกแบบถนนสายหลักและสายรองในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรพิจารณาความถูกต้องตามการใช้ประโยชน์และหลักวิศวกรรม เช่น ถนนที่แยกจากถนนหลวงเข้าสู่บริเวณแหล่งท่องเที่ยว (เขตบริการของแหล่งท่องเที่ยว) ควรออกแบบให้รถสามารถวิ่งได้ด้วยความเร็วปานกลาง มีความมั่นคงแข็งแรง มีความกว้างที่รถสามารถวิ่งสวนกันได้ และหากเป็นไปได้ควรตัดผ่านบริเวณที่มีภูมิทัศน์ที่งดงามเพื่อสร้างความรื่นรมย์ให้กับผู้มาเยือนสำหรับถนนภายในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ประเด็นที่ควรพิจารณาในการออกแบบ ควรให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับแรก กล่าวคือ ไม่ควรกำหนดแนวถนนผ่านบริเวณพื้นที่ที่ระบบนิเวศมีความเปราะบาง เช่น ตัดผ่านบริเวณที่อยู่อาศัย หรือเส้นทางเดินของสัตว์ป่าหายากหรือพืชพรรณที่หายาก นอกจากนี้ จำต้องพยายามรักษาต้นไม้และพืชพรรณเดิมบริเวณที่ถนนตัดผ่านไว้

ให้คงอยู่มากที่สุด ถนนควรออกแบบให้สามารถระบายน้ำได้รวดเร็วและไม่ควรสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำตามธรรมชาติ ไหล่ถนนควรมีการจัดการอย่างเหมาะสมในการป้องกันการพังทลายของดิน เช่น มีการปลูกพืชคลุมดิน หรือปลูกต้นไม้ให้มีรากยึดดิน เป็นต้น เพื่อป้องกันมิให้มีการนำรถยนต์ไปจอดในบริเวณที่ไม่ได้กำหนด ทั้งนี้ในการพิจารณากำหนดปริมาณที่จอดรถบนเส้นทางควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในแต่ละจุดของบริเวณที่จัดให้มีที่จอดรถด้วย เช่น ที่จอดรถย่อยบริเวณปากทางเข้าสู่เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ควรจัดให้มีที่จอดรถเพียงพอสำหรับรถไม่น้อยกว่า 5 คัน และควรมีร่วมเงาไม้พอสมควร แต่ไม่ควรตั้งอยู่ในบริเวณทางโค้งของถนน สำหรับที่จอดรถบริเวณที่ทำการและศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (Visitor center) ควรกำหนดให้อยู่ในบริเวณที่ราบมีเนื้อที่อยู่มากที่สุดประกอบกิจกรรมมากที่สุด การจัดที่จอดรถควรแยกประเภทของรถ เช่น ที่จอดรถยนต์นั่งส่วนบุคคล รถจักรยานยนต์ รถจักรยานยนต์ และรถจักรยาน ออกจากกัน นอกจากนี้ ควรออกแบบเผื่อเนื้อที่ที่สามารถรองรับการขยายตัวของปริมาณรถที่จะมาใช้บริการ หรือสามารถจอดเพิ่มได้ชั่วคราวในช่วงเทศกาล ซึ่งมักจะมีผู้มาเยือนแหล่งท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ในส่วนของการออกแบบลานจอดรถนั้นควรพิจารณาให้มีความสำคัญกับเรื่องของทางระบายน้ำ เช่น เกี่ยวกับการออกแบบถนน ลานจอดรถในพื้นที่ยังคงความเป็นธรรมชาติที่สมบูรณ์และมีปริมาณนักท่องเที่ยวไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย ไม่จำเป็นต้องปูผิวลานด้วยวัสดุอื่น แต่ควรคงไว้ซึ่งสภาพธรรมชาติเชิงพื้นที่เพื่อเปิดโอกาสให้น้ำซึมลงสู่ดิน และสร้างความชุ่มชื้นให้กับต้นไม้ หากเป็นลานจอดรถในพื้นที่ธรรมชาติที่พัฒนาเพื่อสนองต่อกิจกรรมการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ เช่น บริเวณร้านอาหาร ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ห้องอาบน้ำ เรือนพักผ่อน หรือ ร้านจำหน่ายของที่ระลึก ผู้จัดการพื้นที่อาจพิจารณาปูผิวลานจอดรถด้วยวัสดุคงทนอื่นๆ แต่ควรเน้นความกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ เช่น ปูด้วยแผ่นหินหรือแผ่นซีเมนต์ให้หญ้าแซมขึ้น หรือการใช้หินบดปูพื้นและคลุมด้วยหญ้า ซึ่งการปูผิวลานจอดรถทั้งสามประเภทที่กล่าวมาจะให้ความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติแก่ผู้มาเยือน อย่างไรก็ตามพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอาจจะมีการใช้วัสดุที่คงทนประเภทอื่นปูผิวลานจอดรถ เช่น ผิวหิน หรือกรวดบดอัด หรือผิววัสดุที่น้ำซึมผ่านไม่ได้ เช่น แอสฟัลท์ และคอนกรีต ซึ่งทำให้เกิดสภาพความกลมกลืนกับธรรมชาติลดลงและมีปัญหาในเรื่องฝุ่นละอองติดตามมา เป็นต้น

1.4 ห้องสุขา (Toilet) เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่จำเป็นอีกประเภทหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยว ห้องสุขานี้นอกจากจะเป็นการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้ปลอดภัยแล้ว การออกแบบห้องสุขาอย่างถูกสุขลักษณะจะช่วยลดปัญหาน้ำเสียในแหล่งท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง ดังนั้น การพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของห้องสุขาควรพิจารณาประเด็นของบริเวณที่ตั้งของห้องสุขา ซึ่งควรเป็นบริเวณที่ระดับน้ำใต้ดินค่อนข้างลึกและอยู่ห่างจากแหล่งน้ำ ควรหลีกเลี่ยงการวางบ่อเกรอะบ่อซึมในบริเวณที่เป็นดินเหนียว หรือบริเวณที่เป็นชั้นหินซึ่งไม่มีคุณสมบัติในการดูดซับน้ำ และบ่อเกรอะบ่อซึมนี้ควรอยู่สูงกว่าระดับน้ำใต้ดินด้วย สำหรับประเด็นการออกแบบห้องสุขานั้นควรพิจารณาถึง

ความเหมาะสมของทรัพยากรน้ำของแหล่งท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่มีปัญหาขาดแคลนน้ำใช้ สอยควรจัดสร้างห้องสุขาแบบส้วมหลุม (Pitch toilet) ที่ออกแบบอย่างถูกสุขลักษณะ หากแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ขาดแคลนน้ำใช้สอยก็ควรเป็นแบบส้วมราด ทั้งนี้เพื่อประหยัดการใช้น้ำหรือหากเป็นส้วมชักโครกก็ควรพิจารณาใช้โถแบบประหยัดน้ำ ส่วนแบบและวัสดุที่ใช้ในการจัดสร้างห้องสุขาทุกประเภทควรพิจารณาออกแบบจัดสร้างให้มีความกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว

1.5 ป้าย (Sign) ในแง่ของสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อป้องกันรักษาแหล่งท่องเที่ยว และป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว ป้ายที่จำเป็นคือ ป้ายให้ข้อมูลนักท่องเที่ยว (Informative sign) เช่น ป้ายบอกทิศทาง ป้ายบอกกฎ และระเบียบในการใช้พื้นที่ และป้ายเตือนภัย การใช้ป้ายเป็นวิธีการจัดการและควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวทางอ้อมที่จำเป็นต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การออกแบบป้ายให้ข้อมูลและป้ายเตือนภัยในแหล่งท่องเที่ยวควรใช้เครื่องหมายและสัญลักษณ์ที่เป็นสากล (ยกเว้นสัญลักษณ์เกี่ยวกับกฎ และระเบียบเฉพาะเรื่องในพื้นที่) และควรใช้สัญลักษณ์แทนตัวอักษรให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ ทั้งนี้เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

สำหรับป้ายคำเตือน หรือข้อห้ามต่างๆ ควรใช้ข้อความที่สุภาพ กะทัดรัด และชัดเจนและหากเป็นไปได้ควรแฝงไว้ด้วยเหตุผลของข้อห้ามดังกล่าว เช่น “พื้นที่เปราะบาง โปรดเดินบนเส้นทางที่กำหนด” การออกแบบตัวหนังสือและสีที่ใช้ควรเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งพื้นที่สีที่เหมาะสมสำหรับสีพื้นคือ สีน้ำตาลเข้ม ส่วนสีตัวอักษรควรเป็นสีขาว หรือสีเหลือง หรือสีที่เป็นส่วนผสมระหว่างสีขาวกับสีเหลือง

ป้ายทุกลักษณะที่มีชื่อหรือคำบรรยายควรมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษในแผ่นป้ายเดียวกัน การออกแบบป้ายควรเน้นความเรียบง่าย ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในพื้นที่เพื่อความกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ และเพื่อง่ายต่อการซ่อมแซมและบำรุงรักษา การติดตั้งป้ายควรติดตั้งในตำแหน่งที่มองเห็นเด่นชัดและเป็นบริเวณที่ผู้ใช้ประโยชน์จำนวนมากสัญจรผ่าน

สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อป้องกันผลกระทบของแหล่งท่องเที่ยวที่จำเป็นสำหรับแหล่งท่องเที่ยวอีก 2 ชนิด คือ ระบบการกำจัดขยะ และระบบบำบัดน้ำเสีย จะขอเสนอรายละเอียดในหัวข้อการบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเนื่องจากเนื้อหาสาระเน้นหนักไปในด้านการบริหารจัดการมากกว่าการออกแบบจัดสร้าง

2. การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อความสะดวกสบายในการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ พื้นที่กางเต็นท์ (Campsite/Campground) ร้านอาหาร บ้านพัก และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ม้านั่ง โต๊ะปิกนิก ชุมนดอกเห็ด และศาลาชมวิว เป็นต้น

2.1 พื้นที่กางเต็นท์ (campsite) การพักผ่อนแบบกางเต็นท์เป็นการพักผ่อนแบบเรียบง่ายและสามารถสัมผัสกับธรรมชาติมากที่สุด การเลือกบริเวณที่ตั้งของพื้นที่กางเต็นท์ควรเลือกบริเวณที่ตั้งของพื้นที่กางเต็นท์บริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำใช้สอย แต่ไม่ควรชิดแหล่งน้ำมากเกินไป (ปกติควรอยู่ห่างจากลำธารอย่างน้อย 20 เมตร) และควรอยู่ห่างจากถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชพรรณและสัตว์ป่าที่ง่ายต่อการถูกรบกวน/ทำลาย และมีพื้นที่ราบอย่างพอเพียง ตำแหน่งที่ตั้งควรได้รับแสงแดดและลมพอสมควร ไม่อับทึบหรือชื้นจนเกินไป หรือมีลมกรรโชกรุนแรง และมีร่มเงาไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่

การกำหนดบริเวณที่กางเต็นท์ควรใช้แผ่นป้ายบอกตำแหน่ง ควบคู่กับการกำหนดจุดลงในแผนที่ในคู่มือการพักผ่อนแบบกางเต็นท์ (เน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตัวให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ธรรมชาติน้อยที่สุด) ที่ควรแจกให้แก่นักท่องเที่ยวทุกคน นอกจากนี้ควรกำหนดให้นักท่องเที่ยวทุกคนที่ต้องการพักผ่อนแบบกางเต็นท์ลงทะเบียนการใช้พื้นที่อย่างเป็นทางการทุกครั้งก่อนเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่กางเต็นท์

การออกแบบพื้นที่กางเต็นท์ในพื้นที่ธรรมชาติดั้งเดิมและเข้าถึงด้วยการเดินเท้าไม่ควรมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นใด ยกเว้นเส้นทางเดินเท้าขนาดเล็กที่คงสภาพธรรมชาติ หากเป็นพื้นที่กึ่งสันโดษและพื้นที่ธรรมชาติที่พัฒนาแล้ว ควรมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ให้บริการควบคู่ไป เช่น ห้องน้ำ - ห้องสุขารวม พื้นที่จอดรถ ถังขยะ เต้าปิ้งอาหารหรือบริเวณที่ประกอบอาหาร ม้านั่ง โต๊ะปิกนิก และไฟส่องสว่าง สำหรับทางเข้า-ออกบริเวณที่กางเต็นท์ควรกำหนดให้มีทางเข้า-ออก บริเวณเดียวทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุม ส่วนห้องน้ำ-ห้องสุขา ควรตั้งห่างจากบริเวณที่กางเต็นท์อย่างน้อย 15 เมตร และควรปลูกต้นไม้เป็นฉนวนกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

กรณีการออกแบบพื้นที่กางเต็นท์สำหรับการพักผ่อนเป็นกลุ่มหรือแคมป์หน่วย (Unit campground) และแคมป์ศูนย์กลาง (Central campground) ซึ่งเหมาะสำหรับพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นพื้นที่ธรรมชาติที่พัฒนาแล้ว นอกจากจะมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ประกอบแล้ว ควรจัดให้มีบริเวณประกอบกิจกรรมหรือเวทีกลางแจ้ง (Amphitheater) เพื่อประกอบกิจกรรมกลุ่มขนาดใหญ่ ก็อาจมีร้านค้าย่อยจำหน่ายอาหารและของใช้ที่จำเป็นในบริเวณที่ตั้งแคมป์ การออกแบบการพักผ่อนเป็นกลุ่มหรือแคมป์หน่วยควรใช้กลุ่มต้นไม้เป็นฉนวนกันแคมป์แต่ละกลุ่ม/หน่วย และบริเวณโดยรอบแคมป์ รวมทั้งบริเวณที่ตั้งควรกำหนดให้ห่างจากถนนไม่น้อยกว่า 15 เมตรเพื่อป้องกันการรบกวนจากเสียงรถยนต์พาหนะ

2.2 ร้านจำหน่ายอาหาร นับว่าเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่ควรจัดสร้างเฉพาะในพื้นที่ธรรมชาติที่พัฒนาและพื้นที่ชุมชนชนบท ซึ่งมักมีปริมาณการใช้ประโยชน์ทั้งในลักษณะของการเข้าไปใช้พื้นที่แบบเข้าไปเย็นกลับ หรือมีการพักผ่อนค่อนข้างมาก การออกแบบร้านอาหารควรกำหนดที่ตั้งไว้ในบริเวณศูนย์กลางของแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก เช่น บริเวณใกล้กับศูนย์บริการนักท่องเที่ยว แบบสถาปัตยกรรมและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างควรพิจารณาให้มีความกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติและสอดคล้องกับแบบของสิ่งปลูกสร้างประเภทอาคารอื่นๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเดียวกัน ในกรณีของร้านอาหารขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการออกแบบติดตั้งระบบบำบัดน้ำเสียและการจัดการเรื่องขยะมูลฝอยอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ (รายละเอียดในหัวข้อการบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก)

2.3 สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น เช่น ม้านั่ง โต๊ะปิกนิก ชุมดอกเห็ดและศาลาชมวิว ควรจัดสร้างเท่าที่จำเป็นโดยเน้นประโยชน์การใช้สอยและสภาพกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ สำหรับวัสดุที่นำมาจัดสร้างควรเป็นวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการซ่อมแซมและบำรุงรักษา

2.4 ระบบน้ำใช้ เป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานสำหรับแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มของพื้นที่ธรรมชาติที่พัฒนา การออกแบบระบบน้ำในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีข้อควรพิจารณา คือ ในการพัฒนาระบบน้ำใช้ควรหาทางพัฒนาแหล่งน้ำผิวดินเป็นลำดับแรก สำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่มีปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติหรือน้ำผิวดินควรจัดสร้างถังเก็บกักน้ำฝนเพื่อนำมาใช้ควบคู่กับการพัฒนาแหล่งน้ำใต้ดิน ในกรณีการต่อท่อส่งน้ำมาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น น้ำตก ควรขออนุญาตให้กลมกลืนกับสภาพภูมิประเทศ การจัดสร้างหอพักน้ำควรเลือกทำเลที่ตั้งเป็นพื้นที่สูงทั้งนี้เพื่อเพิ่มแรงดันน้ำและประหยัดพลังงานในการส่งน้ำ

2.5 ระบบไฟฟ้าส่องสว่าง เป็นสาธารณูปโภคที่จำเป็นอีกชนิดหนึ่งของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว แม้ว่าหลักการพื้นฐานของการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะเน้นการประหยัดพลังงานอย่างมากก็ตาม ดังนั้นการออกแบบระบบไฟฟ้าส่องสว่างในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ ดังนี้ คือ การติดตั้งหลอดไฟฟ้าในอาคารควรติดตั้งเฉพาะบริเวณที่จำเป็นและควรใช้หลอดไฟฟ้าที่ประหยัดพลังงาน การเดินสายไฟฟ้าควรเดินสายไฟแบบฝังดิน แม้ว่าสายไฟฟ้าแบบสายหุ้มฉนวนอย่างหนาสำหรับฝังดินจะมีราคาสูงกว่าสายไฟแบบเดินลอย แต่วิธีการนี้จะช่วยประหยัดค่าเสาไฟฟ้า ไม่สร้างสิ่งกีดขวางภูมิทัศน์และมีความปลอดภัยจากปัญหาลมพายุได้ ในกรณีแหล่งท่องเที่ยวที่ระบบการให้บริการไฟฟ้าสาธารณะเข้าไม่ถึงและจำเป็นต้องมีการติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าใช้เอง ควรกำหนดที่ตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าในจุดที่ไกลจากเขตที่พักแรมของนักท่องเที่ยวพอสมควร ทั้งนี้เพื่อป้องกันเสียงรบกวนจากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและหาหนทางในการเก็บเสียงจากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าด้วย

ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนในประเทศไทย

4.1 ภาคกลาง อุทยานแห่งชาติศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี เขื่อนศรีนครินทร์

อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอศรีสวัสดิ์ และอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย เอกลักษณะทางธรรมชาติที่สวยงาม เช่น น้ำตก น้ำพุร้อน ถ้ำ และเกาะแก่งต่างๆ ในอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อนศรีนครินทร์ที่มีทิวทัศน์สวยงาม มีเขตติดต่อกับพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรโยค อุทยานแห่งชาติเอราวัณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระมีเนื้อที่ประมาณ 957,500 ไร่ หรือ 1,532 ตารางกิโลเมตร

เนื่องจากป่าต้นน้ำลำธารของแม่น้ำแควใหญ่เหนือเขื่อนศรีนครินทร์ มีสภาพป่าสมบูรณ์ เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีสัตว์ป่าชุกชุม และมีเอกลักษณ์ทางธรรมชาติที่สำคัญหลายแห่ง เช่น น้ำตก ห้วยแม่ขมิ้น น้ำพุร้อน ถ้ำ และทะเลสาบ ทั้งเพื่อเป็นการสนองมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2522 ที่ให้รักษาป่าไว้โดยการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2523 กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ ได้มีคำสั่งที่ 71/2523 ลงวันที่ 11 มกราคม 2523 ให้นายนิสัย พุ่งขจร นักวิชาการป่าไม้ 5 ทำหน้าที่หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเอราวัณทำการสำรวจพื้นที่ ประกอบกับในคราวประชุม คณะกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรี ครั้งที่ 3/2522 เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2522 นายพ่อง เล่งอี้ ผู้อำนวยการกองอุทยานแห่งชาติ ได้เสนอต่อที่ประชุมว่า กรมป่าไม้ มีโครงการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติบริเวณน้ำตกห้วยแม่ขมิ้น อำเภอศรีสวัสดิ์ ดังนั้นจังหวัดกาญจนบุรี จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการสำรวจของจังหวัดทำการสำรวจด้วยเช่นกัน ซึ่งพบว่า พื้นที่ป่ามีสภาพภูมิประเทศและทิวทัศน์สวยงาม มีลักษณะทางธรรมชาติที่เด่นหลายแห่ง เหมาะสมจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ

กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ ได้นำเสนอคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีมติในการประชุม ครั้งที่ 2/2523 เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2523 เห็นสมควรดำเนินการกำหนดพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นอุทยานแห่งชาติ โดยได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ ในท้องที่ตำบลชะแล ตำบลท่าขนุน ตำบลหินลาด ตำบลลิ้นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ ตำบลเขาโจด ตำบลนาสวน ตำบลด่านแม่แฉลบ ตำบลหนองเป็ด ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ และตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 98 ตอนที่ 210 ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2524 นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 38 ของประเทศ

อนึ่งในระหว่างดำเนินการจัดตั้งได้ใช้ชื่อว่า อุทยานแห่งชาติแม่หาด-แม่ก้อ ต่อมาเมื่อได้มีประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว กรมป่าไม้จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น อุทยานแห่งชาติแม่ปิง เพราะแนวเขตอุทยานแห่งชาติซีกซ้ายทั้งหมดครอบคลุมลำน้ำแม่ปิง ซึ่งเป็นเส้นน้ำสายใหญ่ และมีธรรมชาติที่สวยงาม เป็นจุดเด่นที่สำคัญของอุทยานแห่งชาติ

จากข้อมูลจากกรมอุทยานแห่งชาติและสัตว์ป่า พ.ศ. 2552 ระบุไว้ว่า เขื่อนศรีนครินทร์ ตั้งอยู่ทางตอนบนของแม่น้ำแควใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นเขื่อนหินถมแกนดินเหนียวที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยกั้นแม่น้ำแควใหญ่ เป็นเขื่อนเอนกประสงค์ที่อำนวยประโยชน์ทั้งในด้านการชลประทาน การลดอุทกภัยในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง รวมทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้า การประมง และเหนือสันเขื่อนยังมีทิวทัศน์ที่สวยงามเหมาะสำหรับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เขื่อนศรีนครินทร์ มีเนื้อที่ 957,500 ไร่ ประกาศเป็นเขตอุทยาน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2524 อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบไปด้วยเอกลักษณ์ทางธรรมชาติที่สวยงาม เช่น น้ำตก น้ำพุร้อน และเกาะแก่งต่างๆในอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อนศรีนครินทร์ อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์มีอาณาเขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติเอราวัณและอุทยานแห่งชาติไทรโยค อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์มีเนื้อที่ประมาณ 1,532 ตารางกิโลเมตร หรือ 953,500 ไร่ ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงามที่อยู่บริเวณใกล้กับเขื่อนศรีนครินทร์

4.2 ภาคใต้ อุทยานแห่งชาติเขาสก เขื่อนรัชชประภา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อุทยานแห่งชาติเขาสกอยู่บริเวณตอนใต้ของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 08 องศา 50 ลิปดา 43 ฟลิปดา - 09 องศา 17 ลิปดา 24 ฟลิปดา เหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ 98 องศา 30 ลิปดา 44 ฟลิปดา - 98 องศา 90 ลิปดา 13 ฟลิปดา ตะวันออก มีอาณาเขตทิศเหนือจดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา ทิศใต้จดนิคมสหกรณ์พนม ทิศตะวันออกจดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสง และเขื่อนรัชชประภา และทิศตะวันตกจดอุทยานแห่งชาติศรีพังงา สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นภูเขาหินและภูเขาหินปูนสูงสลับซับซ้อน โดยเฉพาะช่องแคบเขาภาละาะ มีลักษณะเป็นภูเขาหินปูนที่มียอดแหลมระเกะระกะ มีแนวหน้าผาสูงชัน บางแห่งเป็นแท่งสูงขึ้นไปในอากาศคล้ายหอคอยสูง ที่ราบมีไม่มาก มีสภาพป่าเป็นป่าดงดิบที่สมบูรณ์มาก เป็นป่าต้นน้ำลำธารของคลองศกและคลองพะแสง ไหลมาบรรจบรวมกันเป็นต้นกำเนิดของคลองพุมดวง ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งที่สำคัญของแม่น้ำตาปี จุดสูงสุดมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 961 เมตร โดยเฉลี่ยสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 200 เมตร และลักษณะดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียวปนทรายมีสีแดง บางแห่งเป็นดินลูกรังแต่มีส่วนน้อย

พื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติด้านทิศเหนือเกือบทั้งหมดเป็นทะเลสาบ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนรัชชประภา ซึ่งสร้างปิดกั้นคลองพะแสง มีขนาดใหญ่ประมาณ 168 ตารางกิโลเมตร ก่อให้เกิดเกาะเล็กเกาะน้อยประมาณ 162 เกาะ พื้นที่ประมาณ 14.06 ตารางกิโลเมตร เกาะเล็กเกาะน้อยนี้ก็คือ ส่วนที่ไหลลงพื้นน้ำของภูเขาหินปูนนั่นเอง ก่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามยิ่ง

เขื่อนรัชชประภา อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาสก จังหวัดสุราษฎร์ธานีหรือที่เรียกกันติดปากว่า “กู่หลินเมืองไทย” เหนือเขื่อนรัชชประภามีทัศนียภาพที่สวยงามมากโดยภูมิประเทศทั่วไปเป็นภูเขาหินปูนที่สูงชันล้อมรอบไปด้วยผืนน้ำที่กว้างใหญ่ ด้วยความลึกของระดับน้ำ กรอบกับสีของตะไคร่น้ำที่อยู่เบื้องล่างทำให้น้ำในเขื่อนมีสีเข้มเหมือนสีมรกต จนนักท่องเที่ยวหลายคนคิดว่า เป็นน้ำทะเล ลักษณะภูมิประเทศไปคล้ายกับภูมิประเทศที่เมืองกู่หลินประเทศจีน จึงได้ฉายาว่า “กู่หลินเมืองไทย” นอกจากนี้เขื่อนรัชชประภาจะมีทัศนียภาพที่สวยงามแล้ว พื้นที่รายรอบเขื่อนยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีก เช่น ถ้ำน้ำทะเล เป็นถ้ำที่มีลำธารไหลผ่านและต้องเดินป่าเข้าไปชมเส้นทางเดินบรรยากาศร่มรื่นระยะทางเดินไม่ไกล เส้นทางไม่ลำบากมาก ถ้ำปะการังก็น่าสนใจและเข้าถึงได้สะดวก จุดชมวิวเป็นอีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจ อยู่บนเขาสูงซึ่งจะต้องเดินป่าไต่ความสูงขึ้นไป จากจุดชมวิว เมื่омองลงมาจะเห็นเกาะแก่งน้อยใหญ่ที่รายรอบอยู่บริเวณอ่างเก็บน้ำ (อุทยานแห่งชาติเขาสก, 2552)

จากศักยภาพของสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ทั้งสี่แห่ง และการได้ศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ในเรื่องของการปรับโครงสร้างงานภาคบริการที่เน้นในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและมาตรฐานความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะจัดจำปจจัยชีวิตเกณฑ์มาตรฐานแพที่พัค และสำรวจมาตรฐานแพที่พัค ณ. พื้นที่ศึกษาสี่แห่งที่ได้กล่าวไปข้างต้น เพื่อหาแนวทางการพัฒนามาตรฐานแพที่พัคแรมให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานและมีความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวสูงสุด โดยยังคงรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมให้คงความเป็นธรรมชาติเดิมมากที่สุดด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิกุล สิทธิประเสริฐกุล (2542) ได้ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า พัฒนาการท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวเดินป่าในภาคเหนือของไทยและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในปรัณรงค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2430 ส่วนการเข้ามาสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวของประชากรนั้นเป็นผลจากการปรับตัว ปรับแบบแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายใต้อิทธิพลของนโยบายความมั่นคง ซึ่งพยายามควบคุมและยุติการเคลื่อนย้ายของชาวไทยภูเขาเมื่อปัญหาหาความมั่นคงลดความรุนแรงลง นโยบายปราบฝืนและส่งเสริมพืชทดแทนได้เข้ามา มีบทบาทแทน โดยระบบการเกษตรยังชีพถูกแทนที่ด้วยการเกษตรเพื่อขาย ทำให้ชาวอำเภอปางมะผ้าจังหวัดแม่ฮ่องสอนต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบตลาดอย่างสิ้นเชิง ขณะเดียวกันนโยบายการอนุรักษ์ที่เริ่มมีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัญหาความเสื่อมโทรมและร่อยหรอของทรัพยากร

ชาว อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันนี้จึงตกอยู่ในภาวะที่ต้องต่อสู้เอาตัวรอดในระบบเกษตรเพื่อขาย พร้อมไปกับการช่วงชิงพื้นที่ในการอธิบายแบบแผนการใช้ทรัพยากรอย่างอนุรักษ์ เพื่อความชอบธรรมในการดำรงอยู่ในพื้นที่และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่อไป ภาครัฐ ใช้การท่องเที่ยวเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพ และลดการขยายตัวของเกษตรกรรม การท่องเที่ยวยังได้รับการขานรับอย่างดังก้องภาคเอกชนที่ขยายตัวมาจากจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และภาคประชาชนที่กำลังประสบกับทางตันจากการเกษตรเพื่อขาย แต่จากบทเรียนการส่งเสริมการท่องเที่ยวในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ เมื่อพิจารณาภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงและใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรของชาวอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์นั้น จะต้องคำนึงถึงหลักคิด 3 ประการ คือ เห็นประโยชน์ท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพิ่มพลังการต่อรองให้กับชุมชน และไม่ละทิ้งฐานการเกษตร ซึ่งหลักคิด 3 ประการนี้ใช้เป็นพื้นฐานในการแสวงหารูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ คือ ต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ในทุกภาคที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การร่วมกันกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ โดยต้องมีกระบวนการให้ทุกภาคได้เข้าร่วมในการกำหนดรูปแบบได้อย่างเท่าเทียมกันและสุดท้าย จึงเป็นการแบ่งบทบาทกันเพื่อเสริมจุดแข็งของแต่ละภาคในการจัดการการท่องเที่ยว

สมชาย เตชะพรหมพันธุ์ (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในภาคตะวันออกเฉียงใต้เพื่อ ศึกษาเปรียบเทียบจัดระดับการบริหารและการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในภาคตะวันออกเฉียงใต้และทดสอบแบบจำลองการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรฐานการบริหารและการจัดการเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอื่นๆ กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คืออุทยานแห่งชาติ 7 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงใต้ คือ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง เขาแหลมหญ้าและหมู่เกาะเสม็ด น้ำตกพลิ้ว เขาคิชฌกูฏ เขาชะเมา - เขาวงทับลาน และปางสีดา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบจำลองการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยปรับแต่งเป็นแบบสำรวจเพื่อใช้เก็บข้อมูลภาคสนามและแบบสอบถามที่นำไปเก็บข้อมูลจากหัวหน้าอุทยานแห่งชาติ บุคลากรที่ปฏิบัติงานในอุทยานแห่งชาติ นักท่องเที่ยวประชาชนชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า 1) อุทยานแห่งชาติทั้ง 7 แห่ง มีความสามารถในการบริหารและการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน 2) ระดับความสามารถในการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่งมีความใกล้เคียงกันมากตามลำดับดังนี้ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง ได้ระดับคะแนน 43 รองลงมาคือ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว 42 คะแนน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ อุทยานแห่งชาติทับลาน ได้แต่ละ 41 คะแนน อุทยานแห่งชาติเขาแหลมหญ้าและหมู่เกาะเสม็ดได้ 40 คะแนน และอุทยานแห่งชาติปางสีดาได้ 38 คะแนน และเมื่อเฉลี่ยเปรียบเทียบระหว่างอุทยาน

แห่งชาติทางบกกับอุทยานแห่งชาติทางทะเลพบว่า อุทยานแห่งชาติทางบกมีระดับความสามารถสูงกว่าอุทยานแห่งชาติทางทะเลเพียงเล็กน้อยที่ระดับ 41: 40.50 คะแนน 3) แบบจำลองการบริหารและการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถปฏิบัติได้กับกิจกรรมที่อุทยานแห่งชาติทั้ง 7 แห่ง โดยมีการดำเนินการในระดับสูงตั้งแต่ร้อยละ 79.18 ถึง 89.58 ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าแบบจำลองการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะสามารถเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรฐานการบริหารและการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอื่นๆได้

นภลัย มีลาและฉกาจ ราชบุรี (2552) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาคุณภาพความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศกรณีศึกษานักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประเมินคุณภาพความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้และเสริมสร้างนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศคุณภาพดีให้มีจำนวนมากขึ้น โดยประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาวิจัยครั้งนี้คือนักท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เขตอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม จากการสุ่มประชากรตัวอย่างแบบบังเอิญจำนวน 450 คน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยใช้ไคสแควร์ (Chi-square) และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนมากร้อยละ 75.4 มีความรู้ความเข้าใจและสามารถตอบคำถามต่อหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างถูกต้อง โดยปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพความเป็นนักท่องเที่ยว ได้แก่ อายุ การศึกษา สถานภาพ การสมรส อาชีพและรายได้ ปัจจัยด้านการรับรู้ข่าวสารได้แก่ ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ และปัจจัยด้านประสบการณ์การท่องเที่ยวได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวที่ชอบ ส่วนแนวทางการประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้และเสริมสร้างนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศคุณภาพดีให้มีจำนวนมากขึ้น พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประชาสัมพันธ์คือ อาชีพ รายได้ ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ แหล่งข้อมูลข่าวสาร และความถี่ในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

จากการศึกษาความรู้ความเข้าใจของนักท่องเที่ยวต่อหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่านักท่องเที่ยวส่วนมาก คือ ร้อยละ 75.4 มีความรู้ความเข้าใจและสามารถตอบคำถามได้อย่างถูกต้อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวส่วนมากมีคุณภาพความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษาายังแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจำนวนมากมีความเข้าใจตรงกันว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและการไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ตามมีนักท่องเที่ยวกว่าครึ่ง (ร้อยละ 55.8) ที่เข้าใจผิดว่าการจัดการท่องเที่ยว

เชิงนิเวศเน้นการปรับปรุงเสริมแต่งและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมมากขึ้น นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังให้ความสำคัญกับพื้นที่จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวว่าควรแบ่งออกเป็นเขตต่างๆ เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า เขตกิจกรรมกลางแจ้ง โดยมีการแสดงขอบเขตอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าใจถึงองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านการจัดการ ที่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม นักท่องเที่ยวร้อยละ 52.9 ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการกับขยะในแหล่งท่องเที่ยว โดยเห็นด้วยกับการกำหนดให้นักท่องเที่ยวทิ้งขยะในที่จัดให้เท่านั้น รวมถึงสนับสนุนให้มีการแยกประเภทขยะ ในด้านสังคม นักท่องเที่ยวกว่าร้อยละ 46 สนับสนุนว่าไม่ควรอนุญาตให้นักท่องเที่ยวที่มีประวัติ سوءไปในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น ชอบดื่มเหล้าเมา อาละวาด เล่นการพนัน เซ็กส์ทัวร์ ฯลฯ เข้าไปในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีก นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศส่วนมากมีความเข้าใจถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับนิยามของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ต้องการให้มีการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีนักท่องเที่ยวกว่าครึ่ง (ร้อยละ 57.8) ที่ยังมีความเข้าใจผิดว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีเป้าหมายต้องการให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีส่วนร่วมมากที่สุด

วิภา ศรีระทุ (2551) ได้ศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยดำเนินการสำรวจแหล่งท่องเที่ยว โดยใช้แบบสำรวจปรับจากตารางตรวจสอบทรัพยากรของ กอดเฟรย์ เคอร์รี่ (Godfrey kerry) และคลาร์ก แจ็คกี้ (Clarke jackie) และให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ประเมินแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 10 แหล่ง โดยใช้แบบประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของสำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาแล้วจัดระดับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวตามเกณฑ์ที่กำหนด ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอำเภอเขาค้อที่ศึกษาเป็นพื้นที่ธรรมชาติ และเป็นอนุสรณ์สถาน การใช้พื้นที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีการบริหารจัดการเกือบ ทุกแหล่ง ยกเว้นจุดชมวิวยังแหล่งเดียวที่ยังไม่มีการบริหารจัดการ จากผลการประเมิน ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่เลือกศึกษา 10 แหล่ง ที่นักท่องเที่ยวนิยมท่องเที่ยวในอำเภอเขาค้อ สรุปได้ว่า มีศักยภาพดีเยี่ยม 1 แหล่ง คือ แก่งบางระจัน มีศักยภาพดีมาก 1 แหล่ง คือ น้ำตกศรีดิษฐ์และครกพลังน้ำ มีศักยภาพดี 2 แหล่ง คือ สวนสัตว์เปิดเขาค้อและพระตำหนักเขาค้อ มีศักยภาพปานกลาง 1 แหล่ง คือ พิพิธภัณฑสถานและสวนรุกขชาติเขาค้อ มีศักยภาพต่ำ 4 แหล่ง คือ หอสมุดนานาชาติและเจดีย์พระบรมสารีริกธาตุ อนุสรณ์สถาน

ผู้เสียสละเขาคือ พระบรมธาตุเจดีย์กาญจนาภิเษก และเนินมหัศจรรย์ ส่วนจุดชมวิว (ทะเลหมอก) มีศักยภาพเหมาะสม ที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการรายงานผลการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2556) เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนบนเส้นทางสีเขียว กรณีพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชุมชนที่สำคัญ และมีความหลากหลาย ได้แก่ การท่องเที่ยวอารยธรรมโบราณ เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง และบ้านเชียง การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ภูหลวง ภูเรือ ภูกระดึง การท่องเที่ยวด้าน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา และการท่องเที่ยวบริเวณเมืองชายแดนริมแม่น้ำโขงเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน แม้การท่องเที่ยวจะเป็นการสร้างรายได้ส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างต่อเนื่อง แต่แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อความเสื่อมโทรมประกอบกับกระแสการพัฒนาและความต้องการของนักท่องเที่ยวในตลาดโลกให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพื่อลดภาวะโลกร้อนและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งกระแสด้านการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างสมดุลและยั่งยืนบนพื้นฐานการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หรือการท่องเที่ยวสีเขียว (Green tourism) มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องตามยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ภาคบริการและการท่องเที่ยว) สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 รวมถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน ภายใต้แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555 - 2559 เพื่อให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะที่ยั่งยืน และนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) และอาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สพอ.) จึงได้ทำการศึกษาปัจจัยองค์ประกอบ ปัญหา อุปสรรค อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนบนเส้นทางสีเขียว รวมทั้งเสนอมาตรการหรือแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภาคให้มีศักยภาพและความยั่งยืน โดยคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่รู้จักกันในระดับพื้นที่ ศึกษาองค์ประกอบ การส่งเสริมการท่องเที่ยว และแนวทางการบริหารจัดการ รวมถึงสัมภาษณ์ประชาชน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ นักท่องเที่ยว ที่เข้าไปใช้บริการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วิเคราะห์และประเมินผลข้อมูลเพื่อหามาตรการหรือแนวทางการพัฒนา การบริหารจัดการเพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเส้นทางสีเขียวเกิดความยั่งยืนต่อไป

จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนบนเส้นทางสีเขียวที่สำคัญ คือ 1) ด้านพื้นที่ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวและสภาพภูมิทัศน์บริเวณแหล่ง

ท่องเที่ยว ที่มีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานที่สำคัญ สะท้อนภาพความงดงาม และแปลกตา ซึ่งอาจมีประโยชน์ ด้านการพักผ่อนหย่อนใจให้แก่บรรดานักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจ เข้าเยี่ยมชม 2) ด้านกิจกรรมและกระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่งเสริมให้แหล่งท่องเที่ยวมี กิจกรรมเสริมเพื่อจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมความงดงามและแปลกตาของแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กับ การจัดกิจกรรมเพิ่มเติมทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งกิจกรรมด้านการเรียนรู้ควบคู่กับการส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพ อาทิ ผลิตภัณฑ์ชุมชน ทั้งสินค้าและบริการต่างๆ โดยมีการเชื่อมโยงเรื่องราวของกิจกรรมให้สอดคล้อง สัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นห่วงโซ่ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวอย่างต่อเนื่องไม่เฉพาะฤดูกาล โดยอาจเรียกว่า “การท่องเที่ยว มีชีวิต” 3) ด้านการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ประชาชนในพื้นที่ รวมทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ ร่วมกัน โดยประชาชนในพื้นที่ต้องมีค่านิยมที่รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น หลักโดยการมีแนวความคิดริเริ่มการแก้ไขปัญหาพัฒนาพื้นที่ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการร่วมรับรู้ข้อมูลการพัฒนาของหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อนำมาปรับใช้และร่วมมือพัฒนาต่อยอดศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้สามารถเป็นแหล่งรายได้ ที่สำคัญเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น 4) ด้านการบริหารจัดการเป็น องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นกลไกสนับสนุนให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความยั่งยืน โดย ต้องอาศัยศักยภาพขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน เป็นพื้นฐานหลัก ทั้งด้านพื้นที่ ด้านกิจกรรม - กระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้การบริหารจัดการสามารถขับเคลื่อนได้ อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นที่ต้องมีองค์ประกอบ ด้านศักยภาพของผู้นำและกลุ่มผู้นำเพื่อขับเคลื่อน การพัฒนาให้สัมฤทธิ์ผล โดยใช้องค์ความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานวัฒนธรรม ประเพณีชุมชนเป็นฐานเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตชุมชนเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์ ทั้งการจัดที่พัก อาหาร ของที่ระลึก การอำนวยความสะดวก ความเป็นระเบียบ และความสะอาด เป็นต้น ทั้งนี้ สิ่งควรคำนึงถึง คือ การจัดการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ต้องดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาและ ยกระดับด้านต่างๆ เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

เพื่อให้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สพอ. มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ 1) ควรให้ความสำคัญกับการดูแลสิ่งแวดล้อมโดยรักษาความเป็น ทรัพยากรธรรมชาติให้คงไว้ และการปรับภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างความ ประทับใจและภาพลักษณ์ที่ดีให้นักท่องเที่ยว โดยยึดหลักความเป็นธรรมชาติ ความสะอาดและ ความเป็นระเบียบของพื้นที่เป็นพื้นฐานหลักสำคัญเสมือนเป็น “แหล่งท่องเที่ยว มีชีวิต” ที่จูงใจ นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมได้ในทุกฤดูกาล 2) ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์ความรู้ ในการเข้าใจถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การสร้าง Story ของแหล่งท่องเที่ยวโดยเน้นประวัติ

และความสำคัญ และพัฒนานวัตกรรมใหม่ที่สอดคล้องกับภูมิสังคมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ให้มีความหลากหลายและแปลกใหม่อยู่เสมอ สอดรับกับทิศทางการพัฒนาของประเทศโดยยึดโยงกับวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ให้มีความเชื่อมโยงกับชุมชนและท้องถิ่น บนพื้นฐานประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน 3) ภาครัฐควรมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนในการแก้ปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องให้มากขึ้น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ให้สามารถมีรายได้เพิ่มขึ้นจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีศักยภาพ และในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกวิธีให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

